

Miből teremnek a virágok? (részlet)

[...]

De most csak azokhoz az emberekhez van közöm, akik írni szoktak, s ezekhez is csak bizonyos szempontból. Úgy találok, hogy embereim háromfélék. Akik meg tudják látni az alkalmas anyagot az életből, s azt még jobba teszik tollukkal. Ezek a nagy írók. Azok, akik felismerik az alkalmas anyagot, de egy kicsit elrontják. Még ezek is jó írók. A legtöbb író arról nevezetes, hogy hidegen megy el az anyag között, melyet föllevenítenie kellene, sőt – oly különös ez elfogultság, hogy – biztosra lehet fogni: ha negyvenkilenc jó tárgy állna előttünk, s egyetlen kevésbé alkalmas, az ötvenedikhez nyúlnának.

Ezért, legalább én előttem, a legjellemzőbb az írónál, milyen tárgyat dolgoz fel vagy még inkább, milyeneket szeret meg. Nagyon fontos ez! Mert egy bizonyos ügyességet a komponálásban és az előadásban sok ember megszerezhet, ha utána van, de a jó tárgyakkal sohase lesz tisztában.

A tárgyakkal tulajdonképpen úgy van az ember, mint az, aki a lovat kereste, és rajta ült. Legalább én minden dolgomat, amit leírok, már régen tudtam azelőtt, s mikor megfogom a tollat, hogy megírom, szidom magamat, hogy hiszen milyen régen tudom én azt már, és sohasem jutott eszembe papírra tenni.

Száz meg száz ember állított már meg abból a célból, hogy egy novella tárgyat mondjon el, nyájasan megszorogtatva kezemet, hogy azt csak én tudom majd megírni... valami pompás dolog lesz abból... már két hete tartogatja számomra.

Meghallgatom, meg is dicsérem jóakaróim meséjét, de csak a köteles udvariasságból, mert még eddig sohase mondtak semmi olyat, ami tetszenék, s aminek hasznát vettem volna.

De mégis történt egyszer, valami hét éve lehet. Zimankós téli időben siettem az Athenaeum felé, midőn a tömérdek piros orr s zúzmarás bajusz közül egy ismerős csupas alak bontakozik ki: az egyik lábára biceg egy kicsit, s a túloldali válla magasabb valamivel az innensőnél, mintha erőnek erejével a fejének akarna előlgetni... Nini, nini... a biz az én Repka Mihály barátom, akivel már fél éve nem találkoztam.

– Szervusz, fiskális! – mondom, s sietek elhaladni mellette, mert bizony nem diskurzusra való idő az ilyen.

– Hó, hahó – kiált rám, a télikabátom gallérját ragadva meg. – Állj meg hát, barátja az érénynek.

– Parancsolj, kérlek.

– Ezer szerencséd, hogy találkozunk.

– Nono, mi baj van, Repka pajtás?

– Baj? Szerencse barátom, nagy szerencse. Egy olyan eszmét mondok neked, hogyha te azt megírod, halhatatlan leszel, becsületedre mondom. Ha te azt jól megírod, még talán Gyulai Pál is megirigyli téled.

– No, mondd el hát hamar, mert sietek.

– Nem addig az hékás. Gyere a kapu alá, mert meghallja előled valaki itt kívül. S ezzel toporzékolva, táncolva a nagy hidegtől, behívott a kapu alá.

– Hallom már, kérlek.

– Hát izé... de jól vigyázz. Ejnye...

Nagy tenyerével dühösen csapott a homlokára.

– Vesszek meg, ha nem igaz... elfelejtettem. Hát látott valaki ilyet valamikor? Kétségbe vagyok esve, barátom. Elfojt a düh! – Úgy tett a kezeivel, mintha a levegőt kapkodná, majd szomorúan mondá: – Elfelejtettem... Milyen szerencsétlenség! – tette aztán hozzá majdnem siránkozó hangon. – De megállj, megállj csak... hophó! Szemei felcsillogtak, s derű öntötte el széles, csontos pofáját. – Megvan! Megfogtalak kutya! – s összeszorította a bütykös markát. – Egy barátomnak elmondtam tegnap az eszmémet... elmegyek, fölkeresem... azonnal fölkeresem, és megkérdem tőle. Hol leszel egy óra múlva? Várj meg kérlek ezen a helyen.

De ezt már mind csak útközben kiabálta, mert elrohant, mint a forgószél. Hosszú Deák-köpenye lecsúszott a félválláról, s amint utána röpködött, kiegyengette a havat is az Úri utca trotoárján [= járda].

Persze hogy nem vártam, de minek is? Hiszen az alkalmas tárgy már megvolt. Az első és utolsó, melyet más mondott, azaz hogy tulajdonképpen nem mondott bizony Repka Mihály egy sort se! Hisz még tán mai napig is az elveszett eszméje után szaladgál, ha már azóta nem vezett el ő maga is!

Egyébiránt bocsánat, urak, hogy már eddig is Repka barátommal fárasztottam önöket. Mert tulajdonképpen nem az én kedvencemről, hanem mindnyájunknak egy kedvencéről, a szegény Tóth Edéről akartam diskurálni egy keveset.

Sokszor elbeszélgettem vele. Az embernek rendesen megvan az a hiúsága, hogy szeret hozzádörgölnözni a jelebbekhez. Különben sem volt unalmas ember. A sok magasztalás nem rontotta el egy cseppet sem. Nem vált olyan ná, mint az az író társam, akit ha egy óráig nem dicsértek szemtől szembe, mindjárt elálmosodott. Igen jó folyékony elbeszélő volt, ha a köhögés engedte.

Volt a mi jó emlékezetű Tóth Edénknek egy érdekes darabja, amit meg nem írt. A kereskedői életből szedte össze bele az anyagot, azaz a saját életéből. Mert, mint tudjuk, Tóth Ede is kereskedő volt, mégpedig nemcsak Posner Károlynál inaskodott, hanem mielőtt odakerült volna, már megkóstolta az ingyen szentjánoskenyeret Rimaszombatban, bizonyos Kovács János uramnál, aki ha megél (ti. ha Tóth Ede él meg), már bizonyosan hőse lenne egy maradandó becsű színműnek.

Így azonban csak egyszerű fűszerkereskedő maradt a népszínház deszkái helyett odahaza, Rimaszombatban. Isten nyugosztalja meg, ha azóta már elhalt volna, bizony hajsza! híja, hogy nem örökké elevenné lett őkegyelme.

Derék magyar ember volt, és „fekete kutyanak” hívatta magát: pedig nem volt egyéb fekete se a lelkén, se a karakterében, se a boltjában, tán csak a medvecukor, mert a pörkölt kávé még barna számba megy a színek között.

Hanem egy makula mégis akadt őrajta, s ez a makula szórta el a virágmagokat, amiket a jeles költő, akkor még

az Edus inas, nagy előszeretettel felszedegetett, s éppen örölgette már a lelkében évek múlva, mikor a halál azt mondta, hogy Kovács János uram megírására már nincsen idő. Mert magunk közt legyen mondva, szörnyű mérges lehet a halál, hogy míg ő abban fárad a kaszájával, hogy az embereket pusztítsa, addig valaki nekiáll egy kis pipogya pennával, s csak úgy önti az eleven embereket.

Így nem lett, mondom, Kovács János uramból semmi, de a viselt dolgait elbeszélte nekem Tóth Ede, s most már csak az ő külön benyomásai vesztek el, de a tárgyak nem. Igaz, hogy azok értek többet!

A kereskedői nagyozolást, s a kereskedői élet humorát, komikumát akarta színpadra vinni. Egy bohókás felvonást meg is írt már, melyben szembe állítja a „fekete kutya” tulajdonosát a „fekete macska” tulajdonosával mint riválissal a másik utcasarokon. Kár, hogy e töredéket nem vették be az összes művei közé.

Amennyire egyszeri felolvasás után emlékszem, a fekete kutyaéknak gyönyörű kislányuk van, Erzsike. Aranyos név, mert úgy látszott, ennek a ragyogó szeme volt az első láng, amely rügyet fakasztott az Edus inas szívében. Az Erzsikét feleségül kéri a fekete macskáék Feri segédje, a legelső segéd a fűszerkereskedésben.

A furfangos fekete kutya azt mondja először, hogy nem adja oda, hanem aztán eszébe jut valami.

– Tudja mit, barátom, magáé a leány, ha megfelel annak, amit én kívánok.

– Akár a pokolba is elmegyek, ha a mennyországba azon keresztül visz az utam. – Így szólt az első segéd, aki románokat olvasott ember volt, amint az ebből a feleletből is kitetszik.

Mire ekkép felelt a „Fekete kutya”.

– Nagyobb dolgot kívánok én ennél magától. Menjen vissza a principális boltjába, végezze dolgait a vevőkkel, hanem három napig nem szabad egyebet mondania, csak igazat.

Jól van – a kereskedősegéd hazament árulni, s mindig igazat beszélt három napig.

Hát mi történt? Az emberek eljöttek finom jamaicai rumot venni, mire azt mondta az öregsegéd: „A mi rumunk se nem finom, se nem jamaicai”. Ha mokkalakávét kértek: – „Ez csak cikória, és fügekávé, jó uram!”

S így lőn, hogy három nap alatt mind elhagyták a vevők a fekete macskát, s mind átpártoltak a kutyaéhoz. Nem tudom, megtörtént-e ez a tréfa valamikor, s még kevésbé tudhatom, Kovács János uram cselekedete volna-e meg, hanem annyi bizonyos, hogy az ő nyakába készült szakadni.

Azonban ami egyebet elmondok a nemzetes úrról, arra már a kezem írását adom. Mert a közvetlenség melege volt rajta, mikor a szegény Tóth Ede elbeszélte.

Kovács uram nemcsak a földiekkel mint vevőkkel állt folytonos nyájaskodásban, mely főleg a kéz dörzsölgetésben nyilvánult, hanem a kegyes égiek iránt is folyton jó modort tanusított. Minden reggel hangosan mondta el a miatyánkot a héringes hordó előtt.

„Légyen meg a te akaratod – könyörögte mély áhitattal – miképpen mennyben, azonképpen a földön is... (Te Edus,

öntöttél-e téglaport a paprikába?), és add meg mindennapi kenyerünket. (Igaz, hát timsót tettél-e a kenyérbe?)”

S ilyenformán ment az egészen az „Amen”-ig.

Az Edus fiún kívül még egy inas volt a „kutyaiban” és három segéd, akiket nagy kordában tartott a nemzetes úr, s mikor elment hazulról egyedül vagy a feleségével, rendszeren megállt az ajtóban, s így szólt:

– Mindjárt jövök!

S homloka valamennyi ráncra gyűlést tartott a szömöldjei fölött.

S ezt mondta még akkor is, ha két hétre utazott el valahova. „Ebben a nyomban itt leszek, gyerekek! Addig is öntsetek egy kis spirituszt a malagára.”

Persze hogy a fekete kutya személyzete aztán minden ajtónyílásnál őt várta, s nem mert beleereszkedni a „szabadabb életbe”.

De emellett a magyaros furfang mellett talpig becsületes ember volt az öreg, ami kis nagyozolás volt benne, azt a görgösködés plántálta a vérebe.

Mindent nagyított, mert megszokta a bolti árucikkeken, s innen átvitte az életbe is. A familiája is úgy nagyozott, mikép ő a familiájával. Selyemben járatta leányait, feleségét, s nagyságosnak hívatta a cselédekkel. Hogy a származása is meglegyen, kikomponálta, hogy a mesés madagaszkári királynak, Benyovszkynak valami rokona, s ehhez aztán olyan makacsul ragaszkodott, mint az előkelő vignettekhez a borospalackokon, melyekben lőrét árult.

Csacska volt, és szapora beszédű, mindenről informáltatta magát, és mindenben informált: csak a fivéreiről szeretett hallgatni.

S ha meg is kérdezte néha egy-egy ismerős, hogy hol lakik most a bátyja, Kovács Mihály.

– A Mihály? – mondá. – A Mihály tengerész Szegeden.

– Hát a Károly?

– A Károly? A Károly csizmadia passzióbul.

Kicsinyelte őket, hát megnagyította egy kicsit, mint ahogy megnagyított mindent.

S ez az erőszakolt nagyítás úgy vette ki magát, úgy lebegett mindenben, mint egy növekvő felhő, mely elfogja az igazi napfényt, s árnyékot von mindenre, de mindenre, a szép Erzsike arcára, a festett fekete kutyaóra a külső ajtón, ráül a héringes hordóra bent, s ott jár a hátamögött magának Kovács János uramnak is.

Ebben a nagyozásban, mely nem ritka a kereskedő világban, találta fel a kis Tóth Ede azokat a virágmagokat, amelyekből egy vígjátékot akart növeszteni.

Én úgy találtam, hogy ez a tárgy alkalmas szövőszéke a szomorújátékoknak is.

A fekete város (részlet)

Görgey megkönnyebbülten tért hálósobájába, de amint vetkőződni kezdett, újra megcsikordult a kapu, s lódobajt hallott az ablakok alatt.

- Eredj csak ki Preszton, nézd meg, mi történt?

Preszton nagyon sokáig nem jött, ami bosszússá tette, már éppen egy ajtóórt akart elszalasztani érte, midőn előcammogott.

- Úgy jársz, mint a rák az élesztővel - förmedt rá haragosan. - No, mi az?

- Staféta Osgyánból.

A Görgey szíve hevesen kezdett dobogni.

- Mit akar? - kérdé mohón.

- Levelet hozott - felelte Preszton kitérően.

- Hát add ide - szólt idegesen.

- Nem hozhattam el, mert még előbb meg kell füstölni.

- Hol az az ember?

- Az embert is meg kell még előbb füstölni.

- Nem tudsz egyszerre kirakodni, te töktűz? Hát mért kell a csatlóst megfüstölni?

- Mert hát izé... most az izé, hogy azt mondja, a pestis csintalankodik Osgyánban.

A rémület halotti sápadtsága borította el az alispán arcát.

- És hogy, instálom, a nagyasszony, Darvasné nagyasszonyunk meg is halt immár benne, isten ő szent arculata fényeskedjék neki.

A nagy brontesz ember, mintha taglóval ütötték volna le, összeesett, melléből fölszakadt a jajszó s szemeiből megereedtek a jóság patakjai.

A kemény embernek ez az ellágyulása mindössze egy percig tartott. Ezalatt a szíven szaladtak keresztül a gyermekkori emlékek, mikor még Katarinka kis leány volt, lepkék után szaladgáltak a réteken, volt egy csacsijuk, amelyen Dobozi és nejét játszották a réteken, vagyis maga mellé vette kis testvérkéjét a számár hátára, amint a képen látta, a csacsinak tüzes taplót tett a fülébe, hogy jól szaladjon, mire az aztán olyan eszeveszett nyargalásnak eredt, hogy meg sem állt, csak a Durst-patakban, ahol erős kieseléssel belevetette s meghempergette magát a különben bokányi vízben, a füstölgő bal fülét belemártva, miáltal egyszersmind a gyerekek is lepottyantak. (Milyen szamarak az emberek, hogy számárnak tartják a szamarat.) Oh, hogy sírt a szegény kis Katalin... hogy szárították aztán a napon a csatakos, csuromvíz szoknyácskákat, mert nem mertek így hazamenni. Istenem, milyen szép gyermek volt, amint ott ült akkor a fűzbokor alján, testhez tapadó ingében, és most, most halva fekszik. De még a fájdalomnál is előbbre tolakodott a nyugtalanság, mi történt Rozálival?

- Hamar azt a levelet! - hörögte.

Preszton leszaladt, de már félúton a lépcsőkön találkozott Marjáknéval, aki az ostyasütő vasba becsíptetve, messze el-tartva magától, vitte fel az úr hálósobájába a levelet.

- Jó, hogy találom, Preszton - rendelkezett. - Menjen csak, költsön fel egyet a diákok közül, aki elolvassa a levelet, mert nem engedhetjük, hogy az úr kézbe fogja. De

melyiket költsön fel? Hm. Talán Draveczy urat? Nem, nem. Draveczyért kár volna, gazdag fiú, ne bántsa Draveczyt, inkább azt a nyavalyás Palezsnyat kell felkölteni, az ügyis vért köp. Azaz, hogy megálljon csak, Presztonkám, megálljon csak, nagyon sírna a szegény anyja; mégiscsak a Bánó Feri úrfit költsön kend fel. Ő mondta a múltkor az ebédnél, hogy nem tudok rétest sütni, hadd lássuk most már, ha ő vajon tud-e olvasni.

Ami különben fölösleges intézkedés volt, mert amint Marjákné kinyitván az alispán ajtaját, nagy óvatosan bedugta először az ostyasütő vasat a levéllel, Görgey utána kapott, még mielőtt Marjákné tiltakozhatott volna, s olvasta a következőket:

„Kedves sógor! Mikor ezt a levelet írom, szegény Katalinunk Isten ő szent felsége kifürkészhetlen akaratóból őhozzá szólítottatott vala, azon rettenetes nyavalyában, melynek pestis a neve. Én magam is érzem immár e pestis jövetelét, Szent Mihály lovának patkói dübörögnek ereimben. Intézkedtem is, hogy egyszerre temessenek kedves Katámmal. Ugyancsak e levelemet vivő csatlóستól küldém a rozsnói káptalannak testamentumomat, melyben Rozáliáról megemlékeztünk. Bárcsak megélhettük volna lakodalmát. Nyavalyát behurcolá egy szmirnai fegyvercsiszár, ki Krasznahorkára menet, itten Osgyánban meghált és meghált. Mindjárt az első hírnél Rozáliát elküldtük az erdőmesternéhez, aki első pesztonkája vala, ama bizonyos Marják Zsuzsihoz. Ezidőszerint Varga János erdőmester hites felesége, de annyira szereti Rozáliát, hogy az életéhez sem ragaszkodik jobban. A szabadkai erdőben, mélyen, fák közt elrejtve, oly tiszta levegőn laknak, hogy ilyen időben kész szerencse. Az erdőség egy török basáé, ki még itt maradt, vagyis néha-néha előjön s éli világát, számos itt levő feleségeivel, kikben csak úgy turkál, mint a tót a somban. Ne vedd rossz néven, Pál sógor, hogy ilyen cinizmussal traktálom az állapotokat, nem irigyelve senki további boldogulását, gyönyöreit és flegmatice véve a bajomat. Mióta óráról-óra közelebb jutok istenem-teremtőmhöz, fogy minden vágyam és bánatom. Már nincs is egyikből sem. Nem készülök, mert tudom, hogy megérkezem, nem türelmetlenkedem, mert tudom, hogy el nem késem, nem zúgolódom Kati miatt, mert mindjárt egyek leszünk. Jöjj el a lányodért, megtaláld őt e Varga nevű jágernél, aki igen becsületes ember és igaz keresztény, bár a török főúrnál keresi kenyerét. Osgyánig ne gyere el, veszedelmes; temetésünkre ügyis későn érkeznél, mert minket gyorsan kaparnak el, nem lehetvén mutatós, prédikációs halottak, pedig tudom, hogy szép prédikáció szorul benne tiszteletes Pohánka Dániel uramban, akit fölszedett béresgyerekből én neveltetem külföldi akadémiákon prédikátornak. Isten talán fölírta valahova, de itt lent vajmi kevés hasznát vehetem. Rozálit ott is hagyhatod, ha úgy fordulnának a sorok, ott biztonságban lesz, egyebütt, kivált nálatok, aligha. Mert nagy háborúságok közelegnek. E napokban kaptam levelet János sógortól, melyben nagy titok pecsétje alatt felszólít, hogy fegyverkezzem és csatlakozzam valamely

helyen őhozzá, mivelhogy Rákóczi Ferenc herceg sereggel jó Magyarország felé, s e hét végén fogja őket várni Lavocsne mellett, a lengyel határon. A sógornak nem is felelhettem, mert az már útban van valahol, de ha találkozna velem, mondd meg neki, hogy csinálják okosabban, mint eddig, és hogy én már nem lehetek ott, mert már rám egy mindezeknél nagyobb úr tette a kezét, aki az örök pihenés számára szólítja be az ő ármádiáját.

Emlékezzetek rám, kedves sógor; hogy én emlékezhetem rátok, azt még nem tudom.

Datum Osgyan, 1703 die junii 9.

Darvas.

P. S. Pincében kétszázharmincnégy hordó bor találtak, akit már meginni rá nem értem, ebben vagyon erős vörösbor otrokocsi szőlőből, akit Mátyás király kapált illo tempore, húsz gönci hordó, többi fehér asztali. Ha kereskedők egymásra megvennék, találtak vala három hordócska, melyre krétával „Attande“ szót írta fel szegény Katalin asszony, azt a többivel oda ne adjátok, lévén azokban tokaji aszú, 1663-ik híres esztendőből, mikor a hévnyár Mindenszentekig tartott. De már abból én nem iszok. Amen.“

Görgey végigolvasta a levelet, s lelke úgyszólván megerősödött e minden keserűség nélkül való, sőt vidor hangon, melyen Darvas sógor a halállal komázik. Így csak a magyar ember tud meghalni. Első gondolata az volt, hogy rögtön indul az éj leple alatt, de mi történik akkor Görgey Jánossal, kit reggelre foglyul hoznak el a zsoldosok? Jánost nem bízhatja senkire, mert ha itt hagyja, visszaszökik. Jánost magával viszi, legalább ezt az egy testvérét megmenti.

Erre határozta magát s várta a reggelt, pipaszó mellett, már le sem feküdt. Az eseményeknek ez a rohama és elágazása nemhogy megzavarta volna, ellenkezőleg, élessé tette elméjét, elemében volt, mint a madár a felhők és a villámok csattogása között. Hát bevárja Jánost s elmegy mindenekelőtt a lánykáért a szabadkai erdőbe, magával viszi Marjáknét is. Úgy, de hol helyezi el Rozálit? Az erdőben csak nem hagyhatja (nevetséges gondolat a sógortól), hiszen már tizenéves s innen-onnan eladó sorba jut, most következik az a két év, melyben a végső simítások végzendők nevelésén. Ebben a két évben kell a gyermekből úri kisasszonnyá formálódnia. Vagy most, vagy soha. Toporcra nem viheti. Ez ellen teljes erejében lázadott a lelke, mely még mindig ott fetrengett a gyanú karmaiban. De Toporcra nincs is biztonság. Toporc lesz az első hely, melyet a labancok felperzselnek – ehhez nem kell próféta előrelátás. Hazahozza Görgőre? No, csak az kellene még. Mintha egyenesen egy késbe lökné. De hát akkor mit csináljon vele? Erre nézve egy vakmerő terv koválygott a fejében, alapgondolatát abból a híres elbeszélésből merítette (akkor közkezen forgott német nyelven), melyben az üldözött királykisasszony, Klodwig, a londoni hóhér házában fogadott lakást, azért menekült meg, ott senki sem kereste. Az az ötlete támadt, hogy a háborús időkre való tekintettel, okvetlenül kerített városba adja a lánykáját, mégpedig Lócsére, ahol egy kanál vízbe megfojtának. De éppen azért. Olyan egyszerű ez, mint a Ko-

lumbus tojása, csak ki kellett találni. Ide még a gondolat se ér utána. Aztán célszerű is, hisz ott van a Klöster Matild nevelőintézete, hova, mint az öreg Luzsénszky mondja, betesznek egy fruskát, és egy udvari dáma jön ki helyette.

Csak a részletek iránt nem volt tisztában. A részletekben van a nagy nehézség, mert olyan titoknak kell annak lenni, mely ki nem pattanhat. Vagy úgy kell megcsinálni, vagy sehogy. Azért tehát letett arról a tervről, hogy Marjáknét magával viszi. Még Klöster Matildnak sem szabad gyanítani, hogy a Görgey Pál lányát neveli.

E terv kovácsolásában találta a reggel; már kibukkant a nap aranytányérja is, de még se híre, se hamva Bibókéknak. Görgey hovatovább ideges lett. Reggeli után maga ment fel az őrtoronyba s onnan kémlelte a vidéket. Sehoh se mutatkozott se csapat, se porfelleg. Vajon hova lehetnek? Ez mégis tűrhetetlen. Végre déltájban érkezett meg lihegő tajtékos paripán Soltész Pali. Görgey sietett eleibe:

– Hol vannak a többiek?

Soltész se nem felelt, se le nem szállt a lóról, csak a csákóját vette le és a könyökével törülte arcáról a csöpögő verejtéket.

– Jönnek? – kérde újólag az alispán.

– Mennek! – felelte kurtán a katona.

– Nem értelek, atyámfia.

– Ott maradtak. Beszél hozzájuk Esze uram és a tekintetes úr bátyja, akit el akartunk fogni, aztán olyan szépen beszélt mind a kettő, hogy ott ragadtak a mieink, mint a darazsak a mézen, letették az esküt és mennek ki Rákóczihoz.

Az alispán meghajtotta a fejét, nem szólt egy szót se, csak a fogai közt morogta megadással: „Legyen meg az úr akarata“. (Marjákné azonban azt állítja, pedig finom hallása van, hogy megcsikordultak a fogai.)

– Bibók is? – kérde azután az alispán.

– Hát nincs itthon? – csodálkozott a lovas. – Stojance faluban a válaszútnál kettéosztotta a csapatot azzal a tervvel, hogy a Dolhica völgyében összejövünk, s a fiatal Bibókokra bízta a vezényletet. Össze is jöttünk ott hajnal táján, de az öregebb Bibók elmaradt, azt mondják, a braglovai erdőtől visszalovagolt Görgőre, azzal az ürüggyel, mert rosszul érzi magát.

Az alispán szemei villámlottak, de magába fojtotta a kitörni készülő káromkodást.

– Cifra dolgok ezek! No, de legalább tőled szép, hogy megjöttél.

A lovas a fejét rázta meg erre a szóra.

– Hát instálom alássan, én se jöttem meg. (Csakugyan gyanús volt, hogy a legény még most se készül leszállni a lóról.) Csak egy üzenetet hoztam az uraktól. A tekintetes úr bátyja így szólt hozzánk, mikor már az esküt tettük: No fiúk, most már az illendőség úgy kívánná, hogy valamelyitek megjelentén az öcsémnek az ittmaradástokat; ki meri megtenni? Merem én, feleltem, s ide lovagoltam, azzal a szóbeli megbízással, hogy tiszteltetik a tekintetes urat Esze Tamás és Görgey János uram, s igen restellik, hogy a lovakat nem küldhetik vissza, mivelhogy az emberek a hazáéi, a lovak ellenben a tekintetes úréi, a lo-

vakat csak azért viszik magukkal, mert az emberek nem akarnak gyalogosan jönni, mondván: „Csak a kutya jár gyalog, nem a kuruc.“ Azt üzenik tehát az urak, hogy nem tehetnek másképp, és hogy legyen egy kis türelemmel a tekintetes úr, míg nemsokára idejönnek és rendbehozzák a lovak árát.

S ezzel megsarkantyúzván lovát, katonásan tisztelegve, elnyargalt az udvarból.

Görgey némán bámult utána, míg csak az út pora el nem nyelte az épülő fogadó táján. Inkább álmélkodás fogta el, mint harag. Ha már úgy fordult, hát legyen úgy. Hiszen az ő szíve is magyarul vert. S mint nagyeszű ember, gyorsan felismerte a helyzetet; az, hogy a lovait, katonáit elvitték, az „ügy“-nek jó, az, hogy akarata ellen vitték el, neki lesz jó a császár szemében, az meg, hogy nem vágott hozzá savanyú képet, Rákóczinál eshetik javára.

- Marjákné - mondá aztán -, készítsen valamit a tarisznyába, mert a temetésre indulok. Addig is, míg befognak, küldjön valakit Bibókékhöz. Kíváncsi vagyok, megjött-e az ezredes, vagy valami különös gonoszságba fő a feje...

- Hát mondhatom, nem jött meg, éppen most járt itt a volt felesége, ha itthon van-e már. Mondtam is neki: „Ej, ugyan kinek hiányzik?“ Mire úgy elpirult a jámbor, mintha börsönybe mártották volna. Hogy azt mondja a tekintetes úr, rosszban fő a feje. No, bárcsak ott főne már, ahova való, az ördögök katlanában a káposztájukba. De talán azok is kiköpik.

- Mért haragszik rá annyira?

- Hogyne haragudnám. Nyitva van az én szemem azért, hogy én csak egy szegény szücsnek a tudatlan özvegye vagyok. Most is nem elsinkófalta a zsoldosokat? Ameddig nem kellettek, itt pusztították a kenyeret, mint egy siserahad, most pedig, mikor a tekintetes úr elutazik, s sereg kellene a kocsni mellé, nincs sereg.

- Nem kell.

- De hátha megtámadják útközben a rablók vagy az istentelen lőcseiek?

- Mindnyájan isten kezében vagyunk, Marjákné.

- Iszen az igaz, kérem alássan, csakhogy nagyon sok ember oltalma jut arra az egy kézre, nem árt, ha mégis magához vesz a tekintetes úr egypár lovast is a megmaradtakból.

Görgey azonban nem fogadott szót Marjáknénak. (Ám ő lássa - dohogta Marjákné.) Nemhogy csatlósokat nem vitt, de még kocsist sem, az egyetlen hű Preszton ment vele, ingujjra vetkőzve, mint a parasztok, nyihóc szekéren, két ígás lovcskát biztatgatva. Bizony senki sem gyaníthatta, hogy a hatalmas szepesi alispán pipázik ott a szalmából rakott hátulsó ülésen.

Az út nem lett volna unalmas, ha nem lett volna hosszú. Magyarországot minden évben kifosztják, de nem bírnak vele, mert minden évben újra kezdődik a gazdagsága. A szép, vidám, nevető május előjön és mindent visszahoz megint, amit a németek elvittek. Hát most is szép zöld volt minden, dús fű hullámzott a völgyekben, kövér fehér juhok legeltek a hegyhátakon, aztán amint odább-odább gurult a görgői kocsni, mind-mind beljebb érkezett az

óriási kincseskamrába. A zab- és a pohánkatáblák után buja lóherés földek következtek, azután jöttek a rozsok, a kiabálós virágú mákföldek, végre bent Gömörben jöttek az acélos búzák, tengerek kalászközből. Érdekes alakulatú sziklák között, sötétlő erdőkön át, bájos völgyeken keresztül kígyózik az út fel és le szeszélyesen. Fecsegő patakok kísérik az utast, újak ugranak ki az erdők alján, s mint a kis kutyák futnak a kocsni mellett, míg meg nem unják. A hegyormokról álmos, öreg várak néznek az utasra mogorván. Ködbe vesző legendák személyzete suhog körülök. Imitt-amott felbukkan egy-egy omladozó mecset. Jelenti, hogy az idegen istent, allaht, sikerült már innen elkergetni, de a házait meghagyták - míg ellenben a fehérre meszelt keresztény templomtornyokon, amelyeken nemrég kakas volt, kereszt ragyog, vagy megfordítva. Jel, hogy a másik istent, a keresztényt, meghagyták ugyan, de a házai felett váltig civakodnak; hol a katolikusok veszik el maguknak, hol a kálvinisták, mind abban a hóbortos hitben, hogy az istent szolgálják.

Kocsmák is voltak útközben, ahol etetni lehetett, ahol sok mindenfélét tudtak mondani a korcsmáros vagy az utasok a nagy világ dolgaiból, hát csak elmúlt az idő az egyik korcsmától a másikig, s mikor az ember végigélvezte őket egy nagy útvonalon, olyan volt az, mintha egy lepedőnyi újságlapot olvasott volna el az emberiség napi bajairól, élő panaszairól. Különös feszült, fülledt levegő volt, izzó nyugtalansággal telítve, az emberek türelmetlenek voltak, mintha váránának valamit vagy valakit...

...No isz ott kopog már a lova lába a vereckeie szorosnál!

Egész éjjel ment, mendegélt a két lovacska, másnap is be a délutánba. Öreg uzsonnatájt tárult elő végre a szép Hont megyei völgy s benne a Klenóc felől siető szöszke Rimafolyóhoz lapulva, a foszlós kenyeréről híres Batyi város, mely jó hajdanában Istvánfalunak nevezteték. A délutáni verőfényben mind a két templomán csillogott-villogott az acélkakas - mely véren élt és nem ocsún.

Istvánfalu lassan fejlődött Rimaszombattá. Ahol egy vár volt (mint itt Szabadka), ott szükségképpen városnak kellett támadnia, mert a vár nagy fogyasztó, mindenféle mesteremberekre rászorult. Hát jöttek, mint a juhok a sóra. Kivált ha nagy úré volt a vár, aki fényűző életet folytatott. Az úri pompát ebben a korban nem a mostani mértékkel állapították meg, hogy mekkora istállót tart, mennyi estélyt ad az illető s kinél dolgoztat Párizsban vagy Bécsben a felesége, hanem hogy mekkora várost *hullajtott* el maga körül. Így lett a Homonnayak házifüstiye nyomán Homonna, Esterházyak révén Kismarton, Pápa vagy Tata-tóváros, a Károlyiak markán át Nagykároly stb.

Rimaszombatnak azonban nagyobb szerencséje volt, mint kellett volna. Szabadka s illetőleg Rimaszombat túlon-túl nagy úré, a Rákócziaké volt. No, az pedig olyan nyughatatlan família, amelyik nem ér rá egy helyen lakni.

Mostanság ugyan nem látszott egyébnek, mint egy nagyobb falunak, kétablakos alacsony házikóival, melyeknek nád- és szalmafedelei alatt már akkor sűrűn laktak cserzővargák, csapók, kékfestők, csutorások s más mesteremberek. Igaz, hogy egy város akkor nem volt felismer-

hető a szemek útján, nem lévén cégtáblák, felírások vagy kirakatok, a várost leginkább az *orral lehetett észrevenni*.

Amint végighajtatott Görgey, érezte a cser savanykás szagát (hát ez itt egy cserzővarga), majd a fokhagyma csiklandozó illata kezd terjengeni, ez a kolbásztól és a kocsonyától származik, a hentes háza előtt mennek. „Jézus Mária, hajts Preszton, mert mindjárt elájulok.” Világos, mint a nap, hogy egy gyertyamártó portájához közelednek és be kell az orrt fogni. Valóságos mennyei megkönnyebbülés, mikor ebből az atmoszférából kijutva, egy nyitott ablakból a csiriz kezdi átfórnálni a levegő ízeit; csizmadia istenfia dolgoztat odabent a legényeivel. S így megy ez véges-végig az utcákon, különböző illatok jelzik a különböző üzletágakat. A nagy négyszögletes piacon a roppant cipógarmadák fakóságát élénken tarkították a nyár első ajándékai, a piros cseresznyebogyók. Bizony a természet is anya – a gyerekeket szolgálja ki legelőbb. Görgey leszállt, hogy Rozálinak vihessen ajándékba a cseresznyéből. És milyen szerencse, amíg a cseresznyét mérte a kofa, a közelben mézeskalácsos sátrat pillantott meg. No, hát oda is be kell térni. Ott aztán bőven akad ajándéknak való. A mézeskalácsosság a legszellemesebb mesterség. Nem a Merkur patronátussága alatt áll az, hanem az Amóré alatt. Csupa merő szerelem, csupa incselkedés. Nem is mesterember a mézeskalácsos, hanem poéta. Hangulatot ébreszt, mosolyt fakaszt az ajkakon, elpirulásra kényszeríti az arcokat a süteményeivel, mint az a gondolataival. Úgy szólván a szájába rája a vásárlónak, ötletekkel látja el, hogyan legyeskedjék, csintalankodjék a fehérnépek körül. Ott van a mézeskalács-szív – egy kis célzás; mandulával kirakott lovas – egy kis jóslás; pólyásbaba vagy csak a bölcső – egy kis szemtelenkedés. Hanem ha az apa veszi, minden figura csak nyalánság. Görgey tehát megvett egy csomót s így megrakodva folytatták útjukat Osgyán felé.

A szabadkai hídon túl egy csoport ember állt, közvetlen a korcsma mellett, dárdákkal, vasvillákkal fölfegyverkezve.

– Hó, megállj! – kiálták a kocsni elé topanva s a lovaknak szegezve a vasvillákat. – Hova akarnak menni?

– Osgyánba – felelte a hátulsó ülésből Görgey, nagy füstököt eresztve tajtékpipájából.

Ez a válasz, úgy látszik, meglepte a dárdás embert, aki a szót vitte.

– Hát nem tudja kegyelmed, hogy Osgyánban a fekete halál dühöng?

– De tudom.

– Hm. És mégis oda akar menni? Nagy dolga lehet. Ugyan kihez akar menni?

– Darvasékhoz – felelte Görgey egyszerűen.

A kocsmajától egy madárfejű öregúr, deresedő haja lesimítva lévén a füleire, nem hallotta jól a szót, de kíváncsi volt, odakialtott a dárdás embernek:

– Mit mondott? Hogy hová?

– Darvasni – felelte a dárdás (amiről meg lehetett ismereni, hogy Batyiból való, ahol a „hoz-hez” helyett ilyenkor a „ni” ragot használják), majd Görgey felé fordult.

– Ha Darvasni megy az úr – folytatá himlőhelyes arcán valamely vigyorgásfélével –, oda nem erre vezet az út.

– Hanem?

– Hanem erre – és fölfelé az égnek mutatott ujjával.

– Csak nem akarja mondani – vágott közbe ijedten Görgey –, hogy...

– Bizony letették már őkegyelmeik a kanalat.

– Az úr is? – hebegte Görgey elhalványodva.

– Mind a ketten, azóta már a deszkát árulják, tegnap az asszonyt földelték el, ma az urát. De nyugodjék meg kegyelmed, mert ha olyan elevenek volnának is, mint egy halcsík, vagyis két halcsík, akkor se mehetne hozzájuk, mert nincs az a teremtett élőlélek, aki a mi akaratunk ellen itt átmehetne, mi lévén a pestis-kommisszió (s itt kidüllesztette a mellét, nagyot koppantván dárdája nyelvvel a földön) és bezárva tartjuk ezen a kapun a fekete halált.

Görgey szívét összeszorította a fájdalom, némán bámult a nagy semmibe, a pipa is kiesett szájából.

– Csak forduljanak vissza – sürgeté a dárdás. – Mit állnak itt? Ami rendelet, az rendelet, nincs másképpen.

Preszton hátrafordulva, kérdőleg nézett urára.

– Visszaforduljunk?

Görgey összeresztette, mintha álmából rángatta volna föl a kérdést.

– Dehogy. Menjünk csak előre Preszton. Ha Osgyánba nem szabad bemenni, hát nem megyünk, de a szabadkai erdőben is van egy kis dolgom. Eresszen minket, jó ember!

– Nem lehet, punktum – makacskodott a dárdás –, nem engedhetem meg.

– Hát kicsoda maga? – pattant fel Görgey.

– Az vagyok, aki vagyok – felelte dölyfösen –, magisztrátuális perszóna. Pizsera Kelemen vagyok, a főporkoláb a városi börtönöknél, s bíró uram elcsapatás és megcsapatás terhe alatt bízta rám, hogy se Osgyánból ide, se innen Osgyánba senki se jöhessen, mehessen. Hadd fojtódjék a fekete halál a saját levébe. Nincsen annak más orvossága.

– De hisz már nem Osgyánba szándékozom, hanem csak ide a szabadkai erdőbe az erdőmesterhez.

– Hja, azt mindenki mondhatja.

– Nekem eliheti, mert én is magisztrátuális perszóna vagyok, aki nem járhat hazugságban ilyen főbenjáró dolognál.

Pizsera Kelemen hitetlen mosolyra terpesztette szét a száját.

– Azt is mindenki mondhatja. És ugyan kicsoda volna kegyelmed?

Görgey habozott a felelettel, mérlegelvén, nem lesz-e terve ártalmára inkognitóját elárulni?

– Szepes vármegye viceispánja – szaladt ki akaratlanul a Preszton szájából.

– Hohó, azt már nem mondhatja mindenki, de nem is tartozik elhinni mindenki – kiáltott fel Kelemen gyanakodó tekintet vetve a szegényes fogatra.

Mire Görgey a zsebébe nyúlt s odaintvén Pizserát, egy fényes tallért csúsztatott a markába.

– De én elhiszem, mert látom – folytatá zavartalanul őkegyelme, tisztelegvén a dárdájával –, mindamellert nem volna célirányos, ha a tekintetes alispán úr bemenne az erdőbe vagy tovább. Hiszen át lehetne eresztetni, mert aki

meg akar halni, annak ahhoz jussa van. Aztán ha csak az erdőmesterig menne a tekintetes úr, nem is kellene okvetlenül meghalni, de éppen ez a baj...

- Hogyhogy? - kíváncsiskodott az alispán.

- Hát úgy, hogy aki meghal, az ott marad helyben és be se hozhatja a pestist visszafelé, de aki meg nem hal, azt többé ugyan vissza nem ereszti Batyiba a komisszió, még ha maga a király volna se. Halálos veszedelmet nem bocsáthatunk rá a népeinkre, kérem alássan. Csak az a kérdés hát, hogy vissza is akar-e még térni a tekintetes úr vagy nem?

- Hm. Ebben igaza van - felelte Görgey -, de talán lehetne valami módot kigondolni, hogy visszatérhessek.

Pizsera úr a fülét vakarta.

- Egy lehetőség van - tagolta ímmel-ámmal a főporkoláb -, föltéve, hogy csakugyan Vargáni megy a tekintetes úr.

- Úgy? Persze, hogy odamegyek. Úgy látszik ismeri Varga uramat?

- Hogyne ismerném.

- Azt mondják, valami derék ember - puhatolódzék Görgey.

- A biz az. A minap is kilencet ütött a kuglin itt a „Három mókusnál“. (Ez volt a szabadkai kocsmá neve.)

- És mi volna az a lehetőség?

- Az, ha két hivatalbeli perszóna elkísérné a tekintetes urat Varga uramhoz és vissza is kísérené, hit alatt vallván, hogy nem volt odább, minélfogva nyugodt lélekkel eresztetnők vissza.

Ez okos beszéd volt, tetszett Görgeynek s tárgyalni kezdett Pizserával.

- Helyes - mondá -, tehát mégis át lehet menni.

- Az átmenés könnyebb, csak a visszajövés nehéz. Ma reggel is áteresztettünk egy lovas, aki azt mondta, hogy a tekintetes úr embere és Budára megy, de egyszersmind azt is hozzátette, hogy nem tér többé vissza. Hogy aztán Osgyánból miként ment tovább, az az ő dolga, mert Osgyánon túl is van egy ilyen komisszió, akképpen okoskodván a nemes vármegye, hogyha a pestisnek elfogy az elemőzsiája ott helyben, hát ő maga is elpusztul.

- Azt mondja, hogy egy lovasember ment erre?...

- Egy katona.

- Aki azt mondta volna, hogy az én emberem?

- Hogy a szepesi alispán embere, mindnyájunkat le akart szúrni, ha át nem eresztjük. Azt mondja, Budára megy s olyan hírt viszen a palatinusnak, hogy az egész várost fel fogja perzseltetni, ha elkésve kapja. Fűrmenter uram megnézte az iratait és áteresztette.

- Milyen volt?

Pizsera leírta az alakját, ruháját, de legjobban emlékezett a lovára, mert bonta lába volt, ferde lámpással a homlokán.

- A Gúnár! - kiáltott fel Preszton.

- Az akasztófa Bibók volt - mormogta Görgey, most már eltalálva, hogy a titkot vitte eladni Budára, hallván Esze Tamásék beszélgetéséből a nádorispán ottidőzéséről.

Egyébiránt olyan természete volt Görgeynek, hogy a legkisebb dolog is szertelen indulatba hozta, de hidegen hagyta a legnagyobb is, ha egy másikon pepecselt; miatta ugyan a ház is éghetett volna, ha ő a körmeit nyírta, ügyet

se vet rá, míg azoktól meg nem szabadul. Visszasietett tehát a tárgyhoz.

- Nos, mondja csak, porkoláb uram, kaphatnék én olyan két hites embert, amilyenekről beszélt?

- Azt csak maga bíró uram adhatja, de az nincs itt.

- Ki most a bíró?

- Nemes Kátay Dániel uram ökgyelme.

- Kátay Dániel? Hisz ismerem. Szóke, magas ember, egy kicsit biceg a bal lábával.

- De azért egyenes úton jár.

- Azelőtt esküdt volt Gömörben?

- Az a.

- A megyei határigazításnál találkoztunk négy év előtt.

- Ha ösmeri a tekintetes úr, hát talán elmehetne hozzá.

- Hol lakik?

- A Rima-soron.

- De nem szeretnék visszafordulni. Tudja, babonás vagyok. Ha talán írnék neki? Mit gondol?

- Az is megjárja - vélte Pizsera úr -, akinek az jólesik. De énnekem sokkal könnyebb volna bekocsizni. Azelőtt én is tudtam írni, nagyon szép írásom volt, de most már nehéz a kezem. Van itt a Mókusnál atramentum, meg lehet írni a levelet, a fűrmenter pedig lóháton van itt, hát szépen beviszi a lován valaki.

Görgey leszállott s mialatt Preszton egy kis zabot adott a lovaknak, odabent az ivóban serényen neki készült a levélírásnak, ami nagy teketóriával járt, mert papírt kellett előbb keríteni, az pedig csak nehezen sikerült és nagy áldozatok árán, mert a pocakos kocsmáros, Kelencze uram, akit mérsékelt fűrgesége miatt „negyedik mókusnak“ neveztek a bizalmasabb vendégei, az előkelő vendég iránti tiszteletből, nem lévén más módja, a bibliából szakított ki egy üres lapot, mely arra a célra volt bekötve a szentkönyvbe egy másik üres lappal együtt, hogy arra a születendő gyerekek írassanak rá nevük, születési vagy halálozási évük, napjuk, valamint a planéta, amely alatt születtek, de minthogy az egyik lap immár telides-tele volt írva - a fölládozott másik lappal ím el volt vetve a kocka, hogy több Kelenczének már se születni, sem meghalni nem szabad. De, amit az esetleg születendő Kelenczék rövidséget szenvedtek, ezzel az kipótoltatott a már meglevő apró Kelenczéknek, kikre az apjuk ráparancsolt, hogy uccu, gyorsan fogjanak egy öreg libát az udvaron, melynek a tolla kitépve, a fűrmenter penicilsával írotollnak fog megfaragtatni. Mindez roppant nagy mulatságot szerzett a gyerekeknek, a nagy gágogásra fakadt szárnyasokból zsvajjal és viháncolással megfogtak egy fekete gúnárt, aki aztán némi ellenállás után odakölcönözte a leghosszabbik tollát s Görgey uram most már minden akadály nélkül megírhatta a levelet, úgy, amint következik:

„Istentől kívánatos életet kívánok adni.

Szolgálók kegyelmednek, éljen sokáig, bíró uram!

Én Paulus Görgey de eadem, Szepes vármegye viceispánja erre járván, néminémű dologban van keveredésem Varga uramnál, erdőmesternél, ki lakik vala a szabadkai erdőben. Oda nem juthatok, mert az nemes város diszpozíciói az fe-

kete betegség miatt, akként vagynak. Minthogy azonban nevezett Varga erdőmester lakása még nem esik a kiszencizott területbe, sem odaváló jutásom, sem visszaváló érkezésem nem zúdíthatja veszedelembe kegyelmeteket, ennél fogva kérem kegyelmedet, bíró uramat, hogy gyámoltalanságomban, akibe estem, engem elhagyni sem keresztényhez, sem nemesemberhez illő cselekedetnek ne tartsa, hanem ahelyett, valamely módját ejtse kegyelmed, hogy ügyemet jóra végezve, isten hírével és a kegyelmed jóakarattal haza juthassak. Istennek ajánlom, stb.

Dátum Szabadka kocsmá, ahol várok, 1703 junii ezen a szerdai napon stb.”

Megírattán a cédula és beporoztatván a falról lekapart malterral, fuvola alakra begöngyöltetett és megnyomogatattván az ujjak hegyével az így támadó kockaalakzatok által némileg bezáratott, mire átvette Pizsera és az ivó másik szögletében iddögáló csoportnál kérdést tett, hogy ki vinné be a városba a szepesi viceispán levelét?

- Micsoda? - ugrott fel maga a fürmender, az a madárké-pű, posztós ember, aki már megmutatkozott volt Görgey

megérkezésekor a kocsmajátóban.

- A szepesi alispán? Ez volna az? A híres, nevezetes Görgey, aki a lőcsi bírót meglötte. Én magam viszem be a levelet. Meg kell az érdemet becsülni. (A lelkesedés kiült az arcára.) Nyolc medvét lőttem már életemben és tizenhárom vadkant, de mind odaadnám, ha egy lőcsei szásztlőhetnék, becsületesemre mondom. Hol az a levél, adja ide!

Pizsera átadta a levelet, a fürmender alig bírt már a lábán állani a sok bortól, de amint a lóra feltették, olyan egyenesen ült meg rajta, mintha a hátából nőtt volna ki s vágatott, mint a nyíl, Batyi felé.

- Úgy látszik, nagy szereti a szásztokat - jegyezte meg Kelencze Mátyás, nagy hasát szeretettel megsimogatva.

- Meghiszem azt - vigyorgott Pizsera -, székkálló legény volt Lőcsén fiatal korában, de kitiltották a városból és egyik fülét hóhérral vágatta le paráznságért a városi tanács.

- No, lám, a vén kujon - szörnyülködött a korcsmáros -, azért kárál most annyit az erkölcsökről s azért viseli a haját lemes alakban, lesimítva a füle egykori fundusára.

A Három mókushoz címzett vendégfogadó

Két koldúsdiák (részletek)

[...]

A kosztadó asszonyok és gazdák szinte ugyanolyan potrohos, jókedvű alakok, mint mostanában. Csakhogy most Nagy János úrnak, Kispéter Istvánné asszonyomnak nevezik, akkoriban pedig Bujdosó Jánosnak, Dobosné asszonyomnak hitták a legjobb kosztoló helyeket.

Dobosné asszonyom a Csapó utcán lakott, egy alacsony földszintes házban, nem messze a híres iskolától. Elöl bolt volt egy szépen festett néhai sertéssel, melynek belső részei messzire piroslottak (egy hajdani diák festette, azóta híres piktor lett belőle valahol külső országokban), bent az udvarban a Dobos néni lakása, s távolabb a diákszobák. Ágy hátán ágy a szobákban, az ágyakban kettesével háltak a „nebulók”. A bagolydiákból kettő számít egy „filozófust” vagy „poétát”. Mert a rétoról kezdve fölfelé már külön ágy dukált Dobos néninél, s „Domine” titulus a professzor uraknál.

A „Dobos néni férje”, mert bizony csak (s amint kitudódik alább, teljes joggal) a felesége után nevezték őkegyelmét, polgári foglalatosságára nézve hentes volt. Nem értett ugyan sokat a mesterséghez, de mivelhogy apjától, aki szintén kosztos diákokat tartott, azt a festett sertést örökölte, a boltcégér kedvéért meg kellett maradnia hentesnek, pedig már Debrecenben akkoriban is annyi volt a hentes, mint amennyi Bécsben most a doktor.

Aztán azért is jó volt, mert Dobos néninek nagy örömet okozott a hizlalás. Minden szenvedélye az volt, hogy ami a keze alá jut, legyen akár malac, akár diák, az ott színt és húst kapjon.

Negyven, ötven sertést hizlalt, s tíz fizetéses kosztos diákot tartott, azonfelül kettőt, akiket ő maga szemelt ki, ingyen.

A fizetések nyolc pengőt fizettek havonként, s ezért mindent kaptak tőle, még anyai tanácsokat és hátbaütéseket is.

Elhíresült hely volt a városban, s igen gyakran lehetett hallani:

„Dobosné bolond, Dobosné még ráfizet a diákjaira!” Néha szemébe is megmondták, különösen a szomszédból a rosszlelkű Percz István.

– Ej, ej komámasszony, nem jó rendszer ez, nem jó! Adjon a diákoknak kevesebb húst és több hátbaütést! Majd meglássa, hogy jobban kijön velök.

De szerencsére Percz uramnak nem sok befolyása volt az asszonyénire, s a diákoknak bőven kijárt a kolláció, de a pírongatás is. Mert ha a szíve jó volt is, a nyelve keresztül-kasul járt minden halandó lelken, aki a tekintete elé került. Azt lehetett volna hinni felőle, aki felületesen ösmerte, hogy egy kiállhatatlan sárkány.

Már korán reggel elkezdődött a háznál a rettenetes patália, legelsőbb Dobos bácsit szidta össze, kivel szörnyen rosszul bánt, sokszor megfogta és kigurította az ajtón, egyszer ott esett össze a küszöb előtt, de ő ezt mind eltűrte, felkelt nagy nyugalommal, leverte a port ruháiról, s besomolygott a boltba nagy dörmögéssel.

No, megállj, asszony!... mert végre is én vagyok a te

urad; kezemben vagy, megállj. Ezer szerencséd, hogy bennmaradtál!

Úgy tett Dobos bácsi, mint Scípio, ki midőn átevezt a tengeren Afrikába, s a parton megbotolván elesett, mégis úgy kiáltott fel kevélyen: „Afrika földje, erősen tartalak!”

Mikor a férjével végzett, a szolgálókkal kezdett zenebónát csinálni, valamennyit megverte, vagy legalább sírásra fakasztotta. Azután nagyharagosan berúgta lábával a diákcéllákat és besüvített: „Válóra, gyerekek!”

Jó szíve volt, de már a stílusából nem engedett. Ezt a mai debreceni kosztolóasszonyok már így fejezik ki: „Tessék reggelizni jönni.” (A szép szó olcsóbb lett azóta, de a hús drágább.)

Hanem ha a nap fele részében azzal foglalkozott a nemzetes asszony, hogy mindenkinek keserűséget okozzon, a nap másik részét meg éppen abban töltötte, hogy mindenkit kiengeszteljen. Így volt neki egész napra való dolga, hogy soha el ne unhassa magát. Jó falatokkal állította meg a szolgálók könnyeit, megsimogatta a diákok fejét, megbecézgette azokat, akik aznap jól viselték magukat, kikérdezte a leckéjüket a gyengébbeknek, mert tudott ám diákul is csakúgy, mint maguk a nagytiszteletű professzor urak, s amelyüknek nagyon nehéz volt a feje a tanulásra, még azt is meg tudta vigasztalni jóságos szavaival: „Ne féj, édes fiam, hiszen a bátyád is nálam volt kosztban, az is nagy számár volt, mégis királybíró lett belőle Erdélyországban.”

De minek számoljuk elő minden diákját, különösen a fizető úrfiakról kevés a mondanivalónk. Hisz mi történetük van azoknak! Többnyire gazdag, befolyásos uraknak a fiai (mert nehezebb volt akkoriban bejutni Dobos nénihez kosztosnak, mint mostanában a minisztériumhoz fogalmazónak), tehát rendre gazdag, befolyásos urakká lesznek, és mégis azt hiszik, hogy semmi különös nem történik velök, hanem a két ingyenes diák sorsát fogjuk kísérni.

Csata a nagyerdőn

A két fiú is nagy vonzalmat tanúsított Dobos néni iránt. Jók, szófogadók, nyájasak voltak, de valami méla bánat mindig ott ült az arcukon, a szemeikben, amit nem lehetett eloszlatni semmivel. Kivált az idősebbik, a Pista volt szomorú fiú. Ha elvonulhatott valami félreeső szögletbe, mindjárt eltört a mécses, sírni kezdett.

Az iskolában is ilyennek ismerték, azzal a különbséggel, hogy Pista legalább jól tanult a szomorúsága mellett, de a Laci fejébe a nagy búbanatnak miatta bele nem fért a tudomány. Ott kuporgott rendesen az utolsó padban. De bezzeg az első volt, ahol a kampát verték, meg ahol verekedésre került a sor a csizmadialeányekkel.

A debreceni kollégiumban a gerundium akkor volt a legnagyobb divatban. Többet ért verekedni tudni, mintha valaki fel tudta mondani az egész Ovidiust könyv nélkül.

A verekedő diák nagy tekintélyben állott a cívis előtt is. Sőt a nagytiszteletű professzor uraknál is tekintet volt a jó izmos ököltre. Mert a török ugyan el nem szalad innen, akármilyen szépen szavalják el neki a Horatius ódáit, de

ha jól hátbaütögetik a buzogánnyal, tudom, felszedi az irháját.

Még nagytiszteletű Piskárkosi Szilágyi Márton uram, a híres matematikai professzor, aki azt szokta mondogatni: „minden tudomány csak a síríg tart, domini, de a mathézis azon túl is, mert ha van túlvilági élet, akkor a kétszer kettő ott is négy”, – mondom, maga Szilágyi uram is minden esztendőben prémiumot hímeztetett a serdülő hajadon leányaival, hol Magduskával, hol Esztikével avégből, hogy mikor a nagyerdőn pünkösöd másodnapján engedélyezett verekedés legyen a diákok közt, azt a legvitézebb kapja jutalmul.

Félig sem tréfadolog az! Ott van akkor Debrecen aprajagyja. Maga a főbíró, Domokos Gergely uram sem áttal kijönni ez alkalomra a város híres négylovas kocsiján; a szürke gyeplős ló kantárján fekete, zöld, fehér szalagok röpködnek. (Ezek a kollégiumi színek.) A szenátorok számára emelvényt tákolnak össze előtte való nap az ácsok, balról a nagytiszteletű urak gyönyörködnek, mellettük, még mindig a porhanyós körön belül, a város előkelő hölgyei és hajadonai foglalnak helyet.

A diákok közül persze csak az marad el, aki halálra készülő beteg. Nagy szégyen itt az „absentia”.

Hanem igazán szépen is veszik ki magukat ezek a gonosz nebulók abban az egyforma ruhában.

Annyiban egyforma ugyanis, hogy 1624 óta egy taláros fekete dolmányból áll, mely fehér ércből vert kapcsokkal s egy széles övvel van a testhez szorítva, a zöld posztó palást és az alacsony prémes főveg még fantasztikusabbá teszi – hanem annyiban mégsem egyforma, mert a ruhát úgyszólván a posztója meg a „kecskéje” teszik. Már csak másképp áll az a ruha, amit a híres Kartos Gáspár varr, mint amit Kozsehuba János uram csirizel össze gyatrán.

Ez a két „kecske” ruházta akkor egész Debrecen városát, ami nyilvánvaló tanúság, hogy a ruha is erősebb volt a régi jó világban.

Egy kis asztalkán, mely a nagytiszteletű urak előtt áll, van a jutalomdíj: az Esztike vagy a Magduska kézimunkája. Többnyire valami csekélység, horgolt selyemerszény apró acélkarikákkal vagy olvasójegy színes gyöngyökkel, aranyszállal kivarrrva, de a nagy becsét az adja meg, hogy éppen a leghíresebb professzor leánykája adja. A fiúk legragyozóbb álomlátása sem tudott messzebbre nyújtózkodni ennél. Nagyobb dicsőség eleven diákot nem érhet.

Nagy pezsgés, zsibongás eleveníti meg a roppant tért. A kosztoló asszonyok szintén kijönnek ilyenkor, s földbe vájt tűzhelyen, üstökben főzik a csata utáni áldomás-lakomát. A rotyogás fülbe mászó zenévé izmosodik a hevenyészett kemencék tájékán. A szél széles kék szalagokra szaggatva hurcolja a füstöt, áthúzogatva azt dévajul a fák lombos koronái közt, s a füsttel együtt viszi az ételszagot is, hogy összekeverje az erdei virágok illatával. Nagy konfúzió lehet ez az erre csavargó méheknek.

Az edények között apró hordókban ott a vidámító kerti karcos is, mert a bortól válik az ember talpa csiklandóssá, márpedig a nagyerdei csatáknak mindig tánc a vége.

Maga a viadal akképp történik, hogy a két legöregebb

diák tábort választ az összes diákok közül. Az egyik tábor a „magyar”, a másik a „török”. (Van olyan esztendő is, mégpedig gyakorta, hogy a törököt németnek hívják.) Fölvetnek egy ércpénzt a levegőbe, s ha a Szűz-Máriás oldala fordul alulra, akkor a török választ legelőbb egy legényt, s csak azután a magyar, megint fölvetik a pénzt, s a kocka fordulása szerinti elsőséggel asszentálják össze a két tábort mindaddig, míg a diákokból telik; természetesen a legkapósabbak az erősek, a híres verekedők, és csak legvégén kerül sor a nyápic, vézna bagoly-diákokra. Hiszen ezek is jók legalább arra, hogy ott ténferegven a verekedők lába alatt, a hősök néha megbotlanak bennök, és elesnek.

Mikor a két tábor már készen áll türelmetlenül, harci hevülettől szilajan, a főbíró uram, aki nagy kedvelője e nemes dulakodásnak, háromszor int a csontgombos pálcájával, s erre – nosza, hajrá! – éktelen lármával és szörnyű csörtetéssel egymásnak rohan a két tábor (a gerundiumoknak persze békesség adassék, itt csak pusztá ökölre megy a multság).

Gyönyörűség elnézni, hogy gabalyodik össze a két tábor, mihelyt összecsap, birokra szállva, összeölelkezve, egymást föltaszítva vagy földre gyűrve, hogy hömpölyögnek, száz meg száz tarka képét nyújtva egy őskori csatának – míg végre az öregek nagy hahotája között megfutamodik vagy a magyar, vagy a török, s most már a győztes fél emberei között kezdődik a vitézi torna, mely minden évben olyanformán ment eddig is, mint történetünk idejében.

A főbíró uram az összesereglett győzőknek azt mondta:

– Derék gyerekek vagytok, jól viseltétek magatokat, de most már lássuk, ki köztetek a legerősebb. Lépien elő!

Ha a győzők között van a tavalyi „fortissimus”, akkor az lép ki a porondra, ha nincs köztük, akkor az, aki legerősebbnek érzi magát.

De az idén köztük volt a fortissimus, a Beke Miklós, és előállott.

Nagy, hórighorgas fickó volt, felgyürt öklein pipaszárny vastagságban tündökölt az erek. Az inge szét volt szakítva a mellén a mai viaskodás folytán, s olyan nyakat látatott, mint a bikáé, olyant, ami még Debrecenben is túlságig vastag.

– Hová való, amice? – kérde őkegyelme, a főbíró uram.

– Kabára.

(Hüm – súgta a főbíró Lázár Kristóf tanácsbelinek –, alighanem az a bizonyos kabai asszony az anyja.)

Ez célzás volt a Beke Miklós veres orrára.

Azután hangosan mondá az előkelő úr:

– Sok eső eshetett arrafelé, ahol ilyen kemény fiúk teremnek, de lássuk, nem nőtt-e egy esztendő óta még különb egyebütt?

– Állok elébe – jegyzé meg Beke hetykén, s azután kihívó arccal nézett szét táborán. – Nos, van-e valamelyiteknek kedve megverekedni velem?

Mély csönd támadt. A sok dicsszomjas diák mind egymásra nézett, de bizony minden arcra az volt odaírva: „Non sum paratus”. [= Nem vagyok hajlandó] Ki akarna az óriással kikötni!

– Hát senki sincs? – kérde a főbíró biztató tekintettel.

Erre, mintha valami sün gurulna elő egyszerre, kivált

a többiek közül egy köpcös fiú.

- Én megpróbálom.

A meglepetés fölszisszenése hangzott, melyet nyomban gúnyos vihogás követett.

Domine Beke megvetőleg hunyta be az egyik szemét, és kitátotta a száját.

- Hm... megeszlek, te vakarcs!

- A Dobosék diákja! A Doboséké! - hirdették az elől állók a távolabbiaknak, akik a nagy jelenetet nem láthatták.

- A koldusdiák!... Az öregebbik! - ismétlék mások, és hozzátették: - No, ez hallatlan dolog!

- Nézze meg az ember, hogy fölvette magát a jó kosztón! - kiabálta Garas András uram, a gombkötő, aki nagy ellenége volt Bujdosó János uramnak.

Sohasem köthetsz kardot!

A Bujdosó-familia tagjai egyszerre összeröffenek mindenünnen, és elkezdtek háborogni és méltatlankodni:

- A szemtelen prücsök! El kellene onnan seprűzni. Ez akarja a mi diákunkat legyőzni?

Maga Piskárkosi Szilágyi Márton uram is így szólt:

- Nini, a „rana rupta” a Phaedrus meséiből!

Még akkor közönségesen „ránának” nevezték diákosan a békát, és azt akkor mindenki megértette; most már magyarul nevezik az egyes állatokat, de valljuk meg, senki sem érti. Mert vajon ki tudhatná, hogy a „sárhencser” = vadkan, a „nyakorján” = zsiráf, a „berki futár” = szarvas, és hogy a béka „másznak”?

A birkózó valóban a Dobosék ingyenes diákja, Veres Pista volt, aki csak a nyakáig ért az óriás Bekének. Hogy mi lesz már a világból, ha a veréb támadja meg a sólymot?

A „cantus praeses”, aki különben torokbeli kincsekkel lévén megáldva, lenézte a testi erőt, egy sípot vett most elő és belefújt... Ez volt a jel az összecsapásra. Épp úgy, mint hajdanta Budán a tornákon, mikor még idehaza laktak a magyar királyok.

Beke a csípőjére vágta az egyik kezét, mintha az fölösleges lenne, s csak úgy fél kézzel kapta vállán Veres Pistát, hogy megropogtatván a vállpercét, a levegőbe emelje, s onnan a magasból egy ügyes csavarintással a földhöz csapja. Kulimásszá válik a szegény gyerek, úgy foly szét a földön. Bizisten, kanállal szedi majd fel Dobos néni!

De a Pista gyerek sem rest... hopp, nekiugrott Bekének, s kápráztató gyorsasággal körületekergőzött annak a hosszú testén, mint egy kígyó, lábával átfonta lábát, két kezével a nyakát, míg Beke egy rettenetes csapást mért öklével a mellére, amitől az egyszerre szédülni kezdett, s szemének a kék karikája befelé fordult. De azért meg se szisszent, csak a karjai eresztették el lankadtan az óriás nyakát egy percre.

Beke felhasználta ezt a percet, egyet lódított rajta, megingott tőle, felesett volna, ha nincs ott egy fa, amelybe belebotlott, de amely egyszersmind leesni nem engedte. Nagyot koppant a feje a fa derekán, de mint a labda, visszaugrott egy jaguár ügyességével, s megragadta újra Bekét. Összefonódva kezdtek birkózni. Fejedelmi látványosság volt ez a debrecenieknél. Mintha csak egyetlenegy alakta-

lan test lett volna, négy kézzel, mely eszeveszetten kering, dübörög, mint az ördögmotolla.

A nézők még a lélegzetüket is elfojtották.

- Terringette! - kiáltá a főbíró a kínos, ünnepeyes csöndben, és az izzadság csurgott le a homlokán a nagy érdeklődéstől.

- Rajta, rajta!

Hol az egyik vetett lábával gáncsot, hol a másik; a ravasz fogások, melyek a verekedés művészetét képezik, mind nem használtak semmit. Egyformán tudott velők bánni mind a kettő. Olyan volt a koldusdiák karja, mint a vaspánt.

- Szorítsd, szorítsd, Pista fiam! - süvített egy mennydörgős hang a magasból.

Mindenki odanézett, hát Dobos bácsi ült ott fejük fölött a fán, két elálló ágba kapaszkodva.

Beke megrezzent, az a hang megráztarta, azt hitte, az égből hangzik alá... s önkéntelenül föltekintett, s eleresztette ellenfelét.

Ez volt a veszedelme, Pista keresztülhajította magát az óriáson könnyedén, s egyet döfött rajta hátulról a két térdkalácsával; egyike ez a legraffinózottabb csellókéseknek (debreceni műnyelven „kecsketúró”), úgyhogy az erős ember elbödült, s nagy zuhanással terült el a porban.

- Vivát! Vivát! - harsogott száz meg száz torokból. - Éljen a koldusdiák!

Pista odaugrott Bekéhez, és rátérdelt, kezeivel pedig leszorította, hogy föl ne bírjon tápázkodni.

A tömeg átszakította a sorompókat, és nagy riadalommal csörtetett be a küzdelem színhelyére.

Dobos bácsi leugrott nagy örömeiben a fáról, de olyan szerencsétlenül esett hanyatt, hogy majd eltörte a bal bordáját. De fájdalmas jajgatásai közben is eszébe jutott odakiáltani Pistának:

- Dömöcköld, fiam, ne ereszd el! Hadd egyék egy kis homokot! Nem sokkal rosszabb az a Bujdosóék kosztjánál.

- Eressz el! - hörgé Beke. - Az ördög verekszik veled többet!

- Satis! Elég! - mondá az odaérkezett főbíró. - A tavalyi fortissimus elmehe zabot hegyezni.

Erre újra fölhangzott az éljenzés. A híres iskolai kántus rázendíté a „Gerundiumdalt”, melynek mindig az volt a visszatérő sora:

Különb legény Dávid, mint Góliát,

Vivát, vivát, vivát!

A főbíró ünnepelesen kezet szorított a győzővel, Dobos néni elérzékenyülten könnyezett, s hol a fiúhoz, hol megint vissza a katlanokhoz szaladt a gulyáslevest megkavarni.

De a java még csak ezután jött. Előlépett a szépséges leányzó, Szilágyi Magda, talpig ünnepi ruhába öltözve, s szemlesütve hozta a győzőnek szánt jutalomdíjat. Egy kardkötő volt az idei prémium, gyönyörű kézimunka, finom aranyszállal szattyánra hímzett apró oroslánok.

Magda leányasszony arca olyan lett, mint a vérbe mártott lilium, mikor ezt a néhány szót elrebegette, amire nyilván az apja tanította be otthon, mert nagyon professzorosan hangzott:

- Tisztelet adassék a testi erőnek, mert az erős lélek is az erős testet keresi lakóhelyéül. Dicsőséggel lógjon a kegyelmed kardja mindig, mindenkor e kötőn. Ok nélkül ki

ne rántsa a hüvelyéből, s tisztesség nélkül vissza ne tegye a hüvelyébe.

Az ifjú megdicsőült arccal állott ott, úgy tetszett neki a leány hangja, míg a mondóka tartott, mintha a szférák zenéje lenne: előtte a közönség zsvivaja harmonikus, kellemes zsongássá olvadt össze, mely melegen csiklandozta és dagasztotta szívét. Az ég – noha fent egy pár foszlányos felhő futkározott – teljes pompájában nevetni látszott rá, és a Nagyerdő minden lombja csak neki integetett mosolyogva. A dicsőségből is legédesebb az első csöpp. A koldusdiák lelke csordultig megtelt azzal az egy csöppel.

Dobos bácsi olyan vidám lett, hogy a süvegét hajigálta fel a levegőbe.

Nyakába borult az ismerőseinek, s váltig bizonykodott, noha senki sem cáfolgatta:

– Akárki mit mondjon, a testi táplálék a fődolog! A táplálék csinálja a legnagyobb csodákat. Mit nem tesz a jó koszt! Hej no, hova lettek egyszerre azok a Bujdosók?

Hát biz azok szép csendesen elpárologtak onnan.

A nagytiszteletű urak ellenben mind odajárultak Veres Pistához (de milyen szép fiú lett abból egy fél óra alatt!), és kezét szorítottak vele, kinek még mindig reszketett a másik keze, amelyben a hímes kardkötőt tartotta.

A nagytiszteletű urak sorba nézegették a szép emlékelt, s ott szemtől-szembe megdicsérték Szilágyi Márton uramat, hogy olyan kedves hajadonleánya van, aki a varrásban annyira tökéletes.

– Ez bizony gyönyörű egy munka. Még öreg korában is örömmel fogja nézegethetni a domine.

– Nagy kár – jegyzé meg nagytiszteletű Boglányi József uram (s nagy kár, hogy megjegyzé) –, valóban nagy kár, hogy sohasem viselheti.

– Nem viselheti? – kérdé csodálkozva a főbíró. – Miért ne viselhetné?

– Mert a nem nemesember nem köthet kardot. Tehát a kardkötőre sincs szüksége.

A Pista fiú elhalványodott. Mintha egy hideg lehelettel egyszerre elfújták volna a tündérvárat, amit az ő lelke csak az imént épített.

Abba az első édes csöppbe mindjárt beleesett az első méregmorzsa. Együtt jár az azzal.

Úgy érezte, mintha e percben őrá, az irigyelt diadalmasra, száanalommal vagy gúnnal nézne mindenki.

Hiszen nem is nemesember fia, hiszen csak a koldusdiák!

Maga a szép Szilágyi Magda is olyan szelíd részvétellel függeszté rá szeméit, mintha a nagytiszteletű Boglányi professzor uram szavai volnának azokba a sötét szemekbe befestve: „Be kár, hogy sohasem viselheti a kardkötőt.”

A zene felharsant (a híres Csomornyó banda húzta szíve fenekéről), a nagy tér kitisztult a verekedőktől, átvették az ölelkezők; ifjak, leányok deli tánra perdültek, előkullogván apródonkint a megvert tábor legénysége is.

Mindenki örült, vigadott, csak a győző nem. Olyan nagyon megszurta az a tövis...

Elvonult búsan az erdő olyan részébe, ahol senki sem látta, ahol csak a természet volt, ahol a madarak vígan ugráltak ágról-ágra, és csicseregtek kedvök szerint.

Volt azok közt mindenféle madár, szarka, rigó, karvaly és pintyőke. Szébb tollban járt az egyik, mint a másik – de azért nem lehetett észrevenni, hogy egyik lenézné a másikat.

„Nem vagyok nemesember” – sóhajtá megsemmisülten. – „De hát mért nem vagyok az?” – kérdé töprengve.

A fűvek, fák komoran bámultak rá – de meg nem magyarázták neki.

[...]

Kire marad a bolt?

Pistát nem hagyta többé nyugodni a gondolat, hogy ő nemesemberré lehessen. Erről elmélkedett nappal, erről álmodozott éjszaka. Mióta úgy rápörkölték a Nagyerdőn, valami felsőbb lénynek látszott előtte az, aki nemes.

Minden gyermeknek és ifjúnak megvannak a maga ragyogó vágyai, de azok rendszeren vagy alantabb járnak, vagy magasabban; vagy király akarna lenni valami tündérorszámban, ahol az erdő aranyból van és muzsikál, ahol a patakban olvasztott ezüst csergedezik víz helyett, vagy ha nem ilyesforma királyság jár az eszében, akkor bizonyosan kielégítené egy új sarkantyú, vagy egy puzdra.

De ki gondolna nemességre ilyen korban? Hisz az csak a meggazdagodott bőrkereskedőnek és táborigifantoknak furdalja begyét, hogy „ni, hiszen én is úr is lehetnék, ha a király akarná”. Más emberfia ellenben abban az istenes békés tudatban nő fel, hogy minden úgy van jól, amint van, a hatalom és rang istentől való.

A nagyobbik testvértől a kisebbikre is ráragadt az a mérhetetlen nagyravágyás, az a szörnyű szomjúság a rang után.

– Látod, az apánkat sem verették volna halálra, ha nemesember lett volna. Nekünk is másképp menne a sorunk. Nézd csak a Gencsy Miskát vagy a Szentpályi Gabit, az iskolatársainkat, mennyivel különb öklöket adott nekem meg neked az Isten, de azért mégis ők a hatalmasabbak.

Az elnyert kardkötő mindig ott függött a Pista ágya fölött. Veszedelmes diadaljel volt. Az sügta neki ezeket a hóbortokat, melyek lassankint a Laci fejét is megcsavargatták.

– Íme, itt van, és nem viselhetem sohasem. Más oda nem adná a világ minden kincséért, nekem nem ér semmit. A könyvekhez nyúljak vigasztalásul, azokban bújárok-djám? Minek? A tudomány is csak a nemesembernek dísz, nekünk csupán kenyér.

A derék Dobos bácsinak abba kellett hagynia az eddigi esteli mesélgetéseit.

Nem elég érdekes téma volt már a fiúknak, miképpen sé tált a pataki diák a szűk cellájában (fogadni mernék, hogy Patakon meg debreceni diákot mondanak), mi módon szólnak a különböző felekezeti harangok. A lutheránus harang nyelve ezt ketyegi: „Se ide, se oda”, a pápista harangé: „Jézus, Mária - Jézus, Mária”, míg a kálvinista ekképp mordul közbe: „Forgós adta teremtette!”

Felséges zamattal tudta ezt produkálni Dobos bácsi, hát még a „fogy a diák”-féle históriát; a pukkadásig nevetett volna annak még a holt ember is, csak ezek a holdkörös fiúk nem. Úgy hallgatták, mintha az orruk vére folyna.

Hanem bezzeg csillogott a szemük, mikor a molnárlegény-

ből vezérré lett Kinizsi Palkó történetét beszélte, vagy a kályha-fűtőből királyfi tőrtorává emelkedett Gyurka barátét. Egyikhez sem hazudott hozzá Dobos bácsi valami nagyon sokat.

Laci könnyűvérű fickó lévén, ha a bátyját nem látta, szívesen engedett a nagy dicsszomjából. Némelykor átadta magát a játéknak, mulatságnak, s tudott lenni boldog is. Igaz, hogy a szíve olyan lágy volt, mint a viasz, menten összeszorult, ha a bátyját látta búslakodni, s ha az megsarkantyúzta a saját fantáziáját, versenyt szalajtott vele ez a magáét, mint a lustább lovat a szilaj csikó mellett.

Az évek jöttek-mentek, s a két árva fiú ajka fölött pelyhesedni kezdett immár a bajusz.

- Maholnap emberszámba léptek, gyerekek - hajtotta Dobos néni, kinek nagy kedve telt a fiaiban.

S a jó asszony komolyan gondolkozni kezdett sorsukról, kivált a Pistáéról. Egy év még, s mind a fejében lesz, amit Debrecenben bele lehet tölteni. Hát mármint csinálni kell a fejével valamit. Okos, tanult fiú, a professzorok nem győzik dicsérettel, s olyan írása van, hogy a szép gömbölyű betűit megcsodálják. Múltkor is vele másoltatták le a gratuláló iratot, amit a palatinus nevenapjára küldött a kollégium.

Sok fejtörés után abban állapodott meg az asszonyság, hogy Pista legjobb lenne valami jó helységbe kántornak. Egy az, hogy az ügyes betűvetést átplántálna a falusi gyerekekbe, akiket tanítana, más az, hogy a hangja is kellemes, nemcsak az orgonaszót emelné, de a halotti búcsúztatók eléneklésében is ritkítaná párját. Igazi gyönyörűség lenne falujában meghalni.

Ami pedig Lacit illeti, az úgysem való tudósnak; ha az iskolákat kijárja, hadd legyen belőle hentes. Legalább lesz valaki, akire a bolt rámaradhat.

Laci nem is bánta, de Pista búsan rázta a fejét. Tán most is a híres Brunsvik vitéz járt eszébe, aki elindult a világba, a rettenetes kardjával új címet keresni: eddig griffmadár volt, oroszlánt akart ezentúl. Ő tökéletesen értette Brunsvik vitézt.

- Ne rázd a fejedet - kapacitálta Dobos bácsi. - Aranyélet a kántor-élet. Cantores amant humores. A kántorok szeretik a bort. A kántorokat pedig szeretik az emberek. Lám, Mátyás király milyen jó barátságban állt a cinkotai mesterrel!

A cinkotai icce azonban egy csöppet sem csiklandozta a Pista becsvágát. Azzal fenyegette Dobosékat, hogy inkább a vízbe öli magát, vagy leugrik a toronyból.

- De hát mi akarsz lenni, édes fiam? - kérdé szeretettel Dobosné. - Hiszen én nem erőszakollak semmire. Ne tagadd el, mi voltaképpen a szíved kívánsága, s én rajta leszek, hogy azzá légy.

Pista elpirult, s szemei lázasan csillogtak.

- Legelőbb is nemesember akarok lenni, akkor aztán majd megmondom a többit.

Dobosné összecsapta a kezeit ijedten:

- Jaj, fiam, azzá csak a király tehet meg!

- No, hát el fogok menni a királyhoz!

- Oh, oh, te szerencsétlen! Hol szedted magadba ezt a szertelen nagyravágyást? Ki tanított téged az ilyen hivalkodásra? Elmégysz a királyhoz? Verd ki a fejedből ezt a gon-

dolatot. Azt gondolod te, hogy az csak egy ugrás ide, hogy fel kell húzni a mesebeli bocskort, és azt mondani: „hipp, hopp, ott legyek, ahol a király van?” Először azon kezdem, hogy nem is hiszek a király létezésében, mert én sohasem láttam. Azt mondják, Bécsben lakik. Azt mondom én erre, hogy nincs is Bécs nevű város Magyarországon.

Akár mennyire lohasztotta az ilyen beszéd, de a külső életben minden csak szította ezt a nagy vágyát. Pokol volt akkor az iskola a nem nemesnek. Pokol volt megtanulni, hogy az isten mind a maga képére, egyformáknak teremtette az embereket, egyformán adott nekik lelket, hallást, látást, érzést, s az emberek eldönthetetlen válaszfalakat építettek: kiskirály az egyik, pária a másik.

Minden lépten-nyomon érezte ezt. S azonfelül gyakran kellett látnia Doboséknál apja gyilkosát, Krucsayt, ki iránt évei számával növekedett a gyűlölete.

Valahányszor Krucsay jött, az a nap mindig a szomorúság napja volt nemcsak őrá, de Dobosékra is. Csüggedten, lehorgasztott fővel jártak-keltek, s a néni bezárkózott a szobájába és sírt.

Pista ökleit szorította össze ilyenkor. Hej, ha ő valaha mint férfi a férfival szembenállva, kérhetne számot tőle!

Vajon miért jár ide, mit akarhat, s miért szomorítja ezeket a jó embereket?

Nem sokáig maradt titokban.

Dobosék tartoztak neki. Régi időktől fogva hitelbe szedte a néni a sertéseket. Az adósság felgyűlt nagy összegre, úgyhogy többé nem bírtak vele.

Egy szomorú napon megperdült a dob az udvaron, s Doboséknak nem kellett többé a fejüket törni, kire marad a hentesbolt.

Most már csak azon siránkoztak, hogy kire maradnak a diákok.

Mindenük odaveszett, házuk, boltjuk, az összes házi bútoraik és a harmincláncos földjük künn a határban, úgy maradtak szegények, mint a kisujjam.

És még most sem magukra gondoltak, hanem a két koldusdiákra, akikből most már nem lesz semmi.

Dobosénak Szegeden lakott a Márta öccse, férjezett Vőneki Jánosné. A sógornak számos bárkája és tutaja járt a Tisza vizén, egyike volt a legmódosabb fakereskedőknek; az megígérte, hogy alkalmazni fogja Dobost, a néni meg majd csak eltengődik a Márta mellett kegyelemkenyéren. Bizony, keserű annak az íze - de ha az Isten így rendelte, legyen meg az ő szent akarata!

Volt nagy könnyhullatás, mikor válniok kellett!

- Magammal vinnélek - zokogta Dobosné, a karjaiba szorítván a két fiút görcsösen -, de magam is idegenbe megyek. Én sem tudom, mi lesz a sorsom.

A szekér már ott állott a kapunál. Dobos bácsi maga vitte ki a könnyű málhát és a saraglyába tette. Elfért oda könnyen, pedig benne volt abban a batyuban mindenök. Azután visszament, s ő is rendre ölelgette a fiúkat, mialatt deres szakállá átnedvesedett.

- Jó az isten, jót ad - mondá elérzékenyülve. - Még megengedheti, hogy találkozzunk is valamikor. Legyetek jók és becsületesek. Voltam az igazgató professzornál, s az

kieszközölte, hogy ételt kaptok a szegények konyhájáról, s lakástok leszen a kollégiumban.

– Nekem pedig azt is megígérte – vágott közbe Dobosné –, hogy a nyáron legációba küldi Pistát, s ez ott pénzt szerezhetsz magának. No, gyertek ide, hadd csokoljalak össze még egyszer!

És még azután is egyszer. Megsimogatta a hajukat, letörülgette a keszkenőjével a zápor módra ömlő könnyeiket.

– Ó, de jó az isten – kiáltá fájdalomosan –, hogy a magam gyermekeit elvette!

A fiúk egy szót sem voltak képesek kiejteni a nagy szív-fájdalomtól. Némán lesújtva hagytak tenni magukkal mindent, amint hol a bácsi, hol a néni kapta őket kézre, s beszélt hozzájuk majd szomorítón, majd vigasztalón. Nem hallottak ők abból semmit. Egy nagy káosszá olvadt össze nekik az egész világ.

A fehér és a fekete kutya

Egy vézna, himlőhelyes alak dugta be fejét a szobába:

– Gyerünk, ifiasszonyka, mert nagy út áll előttünk.

– Mindjárt, mindjárt, Pizsera uram.

Ez volt a híres „szegények fuvarosa”, Pizsera apó, aki bizonyos fogadás folytán jótékonyságból, ingyen fuvaroztatta az embereket – amikor kedve volt hozzá.

Két rossz macska lova volt, Beta és Fecske, a gubó diákok és a „botos diákok” rendszeren ezen a két gebén tették az első kirándulást a Helikon felé, azzal t. i., hogy régi időktől fogva szokásban volt a versfaragási mesterségben a két jámbor állaton kezdeni az elmeköszörülést.

Egy pár ilyen versezet a mai napig is fennmaradt:

Pizsera bácsi

Büszke Betája

S a deli Fecske

Harminc szem zabot

Evett egy este.

Pizsera apó magánkívül lett dühében, ha egy ilyen verset elkiáltottak a háza előtt a „tizenhárom városban”: „Ejnye, mordizom adta – kiabálta a „clamantesek” után –, no, hogy kilenc kopókölyök marja a torkotokat!”

Pizsera apó szállította Dobosékat Szegedre, s most is arra játszott magát, hogy a lovak türelmetlenkednek odakünn. Pedig azoknak eszökbé sem jött a türelmetlenség, nem ösmerték azok ezt az érzést, örültek szegények, hogy élnek. De Pizsera apó mindenféle nemes gerjedelmet látott szerető szemeivel a lovaiban, amelyekre büszke volt, mert – mint dicsekedni szokott – több jót tettek már ezek, mint egy püspök.

A Pizsera sürgetésére csakugyan kifejtőzött a fiúk karjából Dobosné.

– El ne felejtsetek. Gondoljatok rám – mondá fuldokló hangon, s keresztülszaladt az udvaron a kocsihoz.

A fiúk utána futottak.

– Ó, anyánk! – kiáltá Pista szívfacsaró hangon. – Ne hagyj el minket!

– No, no, no – csillapítá őket színlelt vidám hangon Dobos. – Teringette, gondoljátok meg, hogy maholnap férfiak leszünk... mind a hárman. (Magát is a gyerekek közé

vette a szegény bácsi – pedig már öbelőle nehezen lesz férfi valamikor.)

A kocsinál már mind ott voltak összegyülekezve a Dobosék jó emberei, akik még egy istenhozzádot akartak nekik mondani.

Perezék a szomszédból, Majorosék, Birliné asszonyom a Csapó utcából, a sok diák, akik valamikor náluk kosztoltak, sőt még az ellenségek: Bujdosóék is eljöttek, s maga Bujdosóné asszonyom pityeregve ösmerte be a búcsúzásnál: „Kegyelmed volt köztünk a királyné, kegyelmed mindnyájunkat fölülmult a főzőkanalával.”

Mit nem adott volna azelőtt Dobosné ezért a meghódoláért – de most csak sírni tudott.

– Isten áldja meg, néni! Isten áldja meg, kom'asszony! – köszöntötték minden oldalról. – Legyen szerencsés, legyen boldog!

Pizsera apó maga is ellágyult, s szemére húzván a kalapját, kibontá az ostort, s meglegyintette a deli Fecskét és a büszke Betát, mire a két jámbor ló nagy ímmel-ámmal megmozdult.

Dobosné még egy pillantást vetett a körülállókra és a házra, mely az övé volt. Az eperfa lombja búsan integetett az udvaron, s annak a pirosbélű sertésnek a boltajtón mintha könnyek szivárognának a behunyt szeméből. A becsukott zsaluk, a fehér kémény a tetőn még egyszer elfutottak a szeme előtt, s aztán nem látott többé semmit, odarokadt a Dobos bácsi nyakára aléltnak.

Csak mikor elhagyták a várost, a szabad mezőn, a hűs szellő amint megcsapta arcát, pillantott még egyszer szülővárosára.

S íme látja, hogy az úton ott szalad utánuk a két Veres-fiú.

– Megálljon, Pizsera uram, megálljon! Azaz, hová beszéllek... Jaj, már az eszemet sem tudom! Menjünk, menjünk sebesebben, mert ha utolérnek a gyermekeim, mindjárt megszakad a szívem...

– Csak ne sajnálja kegyelmed azt az ostort, ha istent ösmér – rimánkodék Dobosné.

– Ostort? ezeknek? – duzzogott sértődve. – Csak senki sem bikkmag, hogy a sárkányra hólyagot kössön.

Hanem azért mégis közibe vágott a két griffnek, úgy-hogy azok igazán neki lódultak, a felporzott debreceni homok csakhamar a folyton távolodó diákokat is eltakarta előlük, s a diákok elől is a szekeret.

Az új büntetőkódex

Most, mint képviselő, elkerülöm a fekete táblát (hová a szólásra jelentkezőket írják a jegyzők), de diákkoromban állandó lakója volt a nevem. Csakhogy arra akkor a lár-mázókat (a clamantes-eket) jegyezték.

Nem járt valami nagy bajjal. A humánus korszak már behajnalodott volt a komor, ósdi tantermekbe is. A vessző és a „plága” a relikviák [= ereklyék] közé jutottak, a „signum”-ról [= jegy] pedig csak az öreg diákok tudtak mesélni.

Sőt még „karcer” [= fogda, iskolai zárka] sem volt a mi jó iskolánkban. Azt tartották a nagytiszteletű professzor urak, hogy az egész ország karcer (aminthogy az is volt akkor), s ha már az öregek kerülnek hűvösre, legalább a csemeték legyenek szabadon. Sűrűn hallatszottak elfogatási hírek. Majd ennek, majd annak a pajtásunknak apját vitték be a zsandárok, amitől az egyszerre irigyelt, dédelgetett, kevély gyerek lett. Persze, ti mai diákok már nem értitek azt, hogy mi kevélykedni való volt abban, ha valakinek az apját vasra verték.

Nem volt, mondom, már akkor semmi iskolai fenyték divatban. Egy mondatból állt az egész büntetőkódex, egyetlenegy tortúra verte át magát a régi korból, s az is egy nyájas étel nevét viselte: a galuskáét. Hanem biz az csak papírgaluska volt.

Aki valami csínyet követett el, annak azt mondta a professzor úr:

– Ma itt maradsz, fiam, egy kis galuskára (ami igen keserű marasztalás volt, kivált, ha pénteken, galuskanapon történt).

Hanem a galuskabüntetés napjai is meg voltak számlálva. Egy délelőtt bejött a földrajzi órára nagytiszteletű Szeremley Károly professzor úr, s vígan csapott tenyerével a katedrúra:

– Nem ér semmit, amit idáig magyaráztam (Olaszország leírásánál haladtunk a tankönyvben). A csizma nagyobb lett, gyerekek. Hehe! Nagyobb lett.

Keskeny, ráncos arca tündöklött az örömtől, szürke szemei lázas fényben égtek. Gyermekes fürgeséggel rohant a mappához, mely a falon lógott, s oda bökött ujjával Lombardiára:

– Ez már nem a mienk! Volt – nincs! (Végigtörülte egy kék plajbásszal.) Ohohó! A csizma nagyobb lett velem!

Én akkor nem fogtam ezt fel egészen jól. Odahajoltam az első eminenshez [= kitűnő, kiváló diák]:

– Miféle csizma az, Gyuri?

– Ej, hát az Itália geometriai figurája.

A professzor úr meghallotta és közbevágott:

– Ha nagyobb a csizma, nem szorítja annyira a lábunkat.

– Igen, de ha tőlünk vették el a tartományt – sügtam megint az első eminensnek –, akkor a mi csizmánk voltképpen kisebb lett.

Szeremley mérgesen dobbantott a lábával.

– Szamár vagy! Ez éppen az az eset, mikor a kisebb csizma a komótosabb.

Majd egy pillantást vetve a fekete táblán a clamantesek névsorára, rendes hétköznapi hangulatba zökkent:

– Ma megint kövér a tábla, gézengúzok. Itt marad az egész névsor galuskára...

Azután gondolkozva hozzátette:

– De nem, nem... ma ne bűnhődjék senki. Ma nagy ünnep van, gyerekek... Az a csizma, majd meglássátok, kitapos valamit. Az lesz a nagy nap, hm! Ti is új konstitúdót [= rendelet] kaptok akkor. A papírgaluskát eltörölöm örökre.

Falrengető éljen viharzott föl negyvenötven vékony torokból.

– Csitt, csitt! – riadt fel a professzor úr ijedten, hogy talán valami bolondot böffentett ki. – Sok víz lefolyik még addig a Rimán.

Szentül, ahányszor egy-egy selyma fiút ott marasztott „ebédre”, mindig eldünnyögte, mintha önmagát biztatná: „Rima vize lassan folyik.”

Lassankint is folyt, de addig folyt, míg végre megvirradt a nagy nap. Sőt még azóta is egyre folyik Az olasz csizma meghozta, amit tőle vártak: az alkotmányt és a sarkantyúkat a kis csizma testvéreire, országcímeres kokárdákat a kalapokra, melengető fénysugárt a szívekbe.

Mi, apró diákok csak a dolmányok pitykéin láttuk (amikkel pompásan lehetne gombozni), hogy a szebbik oldalára fordult a világ. Nekünk az egészből az tetszett leginkább, hogy az öregek is a madarászatra adták magukat, s szedik le nagy dühvel a kétféjű sasokat. Ez a madár volt akkor a legkívánatosabb pecsenye, s a Szózat volt hozzá a legdivatosabb saláta.

A nagytiszteletű úr maga is egy karneolgombos, zsinóros csurapében [= bélelt télikabát] jött fel a legközelebbi előadásra, ezüstrojtos nyakkendővel, kipödrött bajusszal, mintha az a „tizenkét esztendő” igazán le volna róla törölve. Beült a tanszékebe lassú méltósággal, hátravetette dókáján [= télikabát] a vitézkötést, és így szólt:

– No, fiúk, most már igazán tanulnotok kell, mert ezentúl már magatoknak tanultok.

Ez a bevezetés nem nagyon talált tetszésre, de a folytatás annál inkább:

– Látom a táblát, amici [= barátaim]. Megint tele van. De most már szabad emberek lettünk, hát én sem záratok el ide ebéd alatt senkit. Megtartom, amit ígértem. Új konstitúciót kaptok, új büntető-kódexet. De csak holnap vesszük alkalmazásba.

S ravasz mosoly játszott ajkai körül.

Új büntetőkódex! Nagy riadalom lett erre. Mi lesz az? Mi lesz az? Erről beszélt az egész klasszis, ki fázva, ki kíváncsian. Délután ezt találgatta az egész város, mint a futótűz terjedt el:

– A nagytiszteletű úr valami új dolgot fundált [= talált] ki.

A kosztadó gazdák és asszonyok ekképpen okoskodtak:

– Jól teszi a nagytiszteletű, ha változtat az állapotokon.

Okos ember, hiába. Mert az nem jó eljárás, hogy a diákokat ott csukta, mi meg főztük nekik az ebédet, a sok drága étel kiposhadt, kárba veszett. Hiszen, ha már kell, mert anélkül nem lehet, legyen regula. Be kellene hozni példának okáért minden csütörtökre a tanulófijúság számára a böjtöt. Mert „plenus venter non studet libenter” [= tele gyomor nem tanul jó kedvvel, vagyis ebéd után nem jól esik a tanulás]. Legyen minden héten legalább egy napjuk, amikor kedvvel tanulnak. És lenne a szakácsnéknak is egy kis pihenésük.

A helyi lap másnap reggel ritkított újdonságban hozta, hogy az alkotmányos érával [= időszak] össze nem férvén

a szomorú korszak tortúrái [= szenvedés; kellemetlen eljárás], a hazafias lelkű Szeremley egy alkotmányos elaborátumot [= tervezet] készített a tanulók kihágásainak büntetésmódjáról.

A diákok véleménye megoszlott. A Putnoky Benedekére még most is emlékszem.

- Én csak egy büntetést tartok alkotmányosnak, ha a bűnöst hazakergetik az óráról. Vályi Gyuri helyeslőleg bólintott a fejével.

- Másodfokban pedig egy egész tantárgytól is megfosztják. Például tiltsák meg neki a német nyelv tanulását, vagy a számtant. Hát nem elég büntetés az?

- Igen. Semmi kétség. Valami ilyes lesz. No, majd kívül holnap.

De másnap, harmadnap olyan csönd uralkodott a tateremben az óra előtt, hogy a custos [= itt: hetes], Szabó Pali egyetlen nevet sem bírt a táblára hozni. A papírgaluskától az ördög se félt, de a bizonytalan, bár enyhébb büntetés mindenkit visszatartott.

Harmadnapra a nagytiszteletű úr is türelmetlen lett; szerette volna már elprodukálni a találmányát. Bosszúsan rivallt a custosra:

- Te siketültél-e meg, nebuló, vagy ezeknek a szája gyepeedett be?

Szabó Pali látta, hogy helyzete tarthatatlan, mert a nagytiszteletű úr kezd immár órá gyanakodni, minélfogva negyednapra, mint okos, belátó custos, ő maga kezdett verekedést a fórumon, hogy ezáltal beuszítsa a többit. (Így volt az mindig. Azoknak áll érdekükben a lárma, akik a csendre vigyáznak.)

Megtelt ám a tábla derekasan, ott tündökölt a fél osztály „elégségesek”, szekundások, sőt az eminensekből is néhány. Szeremley meg volt elégedve, pajkosan morogta a foga közt:

- Nagy felfordulás lesz a városban! Aztán a custoshoz fordult:

- Add ide, fiam, Pali, a kalapodat.

Síri csönd támadt a teremben. Még a lélegzetüket is elfojtották a gyerekek.

A professzor úr leírta a tábláról a neveket apró papírkocákra, s egyenkint behányta a Szabó Pali kalapjába. Majd engem szólított ki a katedra elé.

- Hunyd be a szemedet, amice [= barátom], és húzz ki két cédulát! Kihúztam, felolvastam. A Stern Móric és a Putnoky Bence neve jött ki.

- „Valde bene” [= nagyon jó] - szólt élénken a professzor úr -, kinél vagy kosztón, Putnoky?

- A felsővégi Juhász Jánosnál.

- Űri család. Ott ma lekváros derelye lesz. Találkoztam Juhászné asszonyommal, éppen a lekvárt vette hozzá a „Fehér medvé”-nél. És te, fiam, Stern Móric, hol kosztolsz?

- Kohn Leopoldnál.

- Aha! A zsidó egyházfinál? Az is jó, becsületes hely. Ott bizonyosan sóletbab lesz ma. Azért hát, nebuló Putnoky, ne restellj odamenni harangszókor, hogy te ebédelj ott Móric helyett, míglen a Móric is odatalál Juhász János uramékhoz. Dixi [= megmondtam]. Húzz két másik nevet, édes fiam!

Én tovább húztam a neveket, mindig kettesével, s akikre a vaksors esett, azok gazdát cseréltek aznapra.

Nagy kacagás támadt némely különös cserénél, például a szép göndörhajú Alfonz báró, a volt megyefőnök fia, egy szegény kofaasszonyhoz, Bugyinéhoz került ebédre, annak a fia meg, a rongyos csizmájú, szurtos Matyi gyerek a méltóságos úr asztalához járul, s ott fog ebédelni a bársonyruhás kis baronesszek közt. Bolond egy dolog ez.

Csak első pillanatra látszott tréfának, mert tulajdonképpen kegyetlen büntetés volt. Hiszen egyszer-kétszer még nem vette nagyba a diák, ebédelte a napnál, kószált a gömbölyű piacon, s fogpiszkálás közben sóváran nézegette a kofaasszonyok asztalán azokat a felpuffadt, mosolygó cipókat, amelyekről híres a város, a sült tök arany színű gerezdjeit, a zacskóból igézőn kikandikáló kukoricaszemeket, miknek belsejéből habfehér rózsák hasadnak ki, a tűzön megpattogatva. Egy napig diák a diák, még a pokolban is.

Hanem a szeméremből sincs annyi sok, hogy el ne fogyjon. Harmadszorra, negyedszerre bizony mégiscsak ráfanyalodott a szegény nebuló, hogy beállítson délben az idegen helyre, ismeretlen háznép közé, s ott nagy orcapirulással bevallja a kíváncsian reáfüggesztett szemek előtt:

- Ma én ebédelek itt a Katona Józsi helyett.

A házigazda félig nevetve, félig bosszankodva dörmögi:

- Már megint rajött a bolondóra a professzorotokra. Jól van, jól. Hát az a másik imposztor [= gézengűsz, kópé] hol ebédel?

- No, no - vág közbe szelíden a jószívű háziasszony -, nem kell azért a gyereket pirongatni. Jöjjön közelebb, édes fiam. Ez itt a Józsi széke az asztalnál.

A kisleány (akit már házikisasszonynak fognak nevezni egy év múlva) félénken, lopva néz a bűnös jövevényre, aki jó, hogy a föld alá nem sülyed szégyenletében.

Nemsokára kikiált a háziasszony a konyhára:

- Hozhatod már, Zsuzsi, a levest! Majd magyarázólag hozzátészi:

- Megint megváltozott a diák!

Ez volt a műneve kosztosházaknál az új intézménynek [= intézmény], melyet lassan-lassan megszoktak a diákok is, a kosztosgazdák is.

Néha az egész osztály összevissza ebédelte a városban. Úgy, hogy egyik-másik pajkosabb paniperda [= ingyenélő] némely évben megfordult minden házban.

Csak a kosztadó asszonyok voltak dühösek az új büntető-kódexre.

- Tisztára megbolondult a professzor!

Pedig bizony okos ember volt az, aki az új intézménnyel, ahelyett, hogy éheztené a diákjait, örökös traktákba bonyolította őket; mert a diáktartó helyeken, hogy veszett hírüket ne költsék az egyre változó kosztosok, örületes verseny fejlődött ki. Asszonynénimék örökké talpon álltak, gyúrtak, sütöttek, főztek.

Hosszú esztendőkön át vígan rotyogott minden fazék, s kedélyesen sistergett minden tepsi.

Nem én kiáltok

Cselényi Árpád kiállításáról

Művészet! Létünk magasabb rendű hozadéka. Emberi nagyszerűségünk bizonyágtétele, mely – szemben az enyészettel – az öröklét üdvét csillantja meg kételyekkel vívódó lelkünkben. Lázadás! Az értelem önállósulása, ha tetszik kiugrása a mindent magába foglaló, összemósó Nagy Egészből. Ahová nincs többé visszaút. Maradnak a szabadság göröngyei s a múlhatatlan fájdalom, melyet csak a tengermélyi kagylók éreznek, midőn páncéljuk alatt, a húsukba marva nő, növekszik a gyöngy. A drága kincs, melynek látásán levetjük hétköznapiságunkat, mint egy kopott ruhát, hogy fénybe öltözzünk. És nem gondolva a kagyló fájdalmára, elmerülünk a lázadó, szökevény, öntörvényű értelem öröklét üdvét csillogtató bizonyágtételében. Józan szóval mondva, a mű élvezetében.

Ezen a napon most azért állunk itt mi is valamennyien e falakra akasztott képek között, hogy elmerüljünk **Cselényi Árpád** festőművész barátunk új, ismeretlen világában. Hogy kifürkésszük titkait, bejárjuk mélységeit, kérdezzük magunkról, tapogassuk le a finom érzékelőinkkel közös pontokat, válaszokat keresve. Vagy csak szívjuk magunkba, mint egy vizuális illatélményt, s hagyjuk, hogy szálljunk, ringatózzunk gondolatok nélkül, túl az anyagi valóságon, a harmónia és szépség megfogalmazhatatlan világában.

Sokadik tárlata ez a mai Cselényi Árpádnak, akit Tornalja határain túl, szerte az országban s Magyarországon is jól ismernek. Kiállítása helyszínei: Kassa, Rozsnyó, Tornalja, Komárom, Vágsellye, Dunaszerdahely, Prága, Budapest, Szolnok, Putnok, Karcag, Ózd. Egyik kiállítása kapcsán azt mondtam róla, hogy festészete lázadó festészet, formabontó a javából. Képei nem a valóság festői reprodukciói, hanem gondolkodásra ösztökélők, filozófiai mélységekbe merülve keresik életünk nagy kérdéseire a válaszokat. Művészi érése valamennyi szakaszának megvannak a jelentős, kiugró alkotásai. A *Napmadár*, a *Táncosnő*, a Dúdor István emlékének szentelt *50 éves Ikarusz*, a *Pléh Krisztus* vagy az *Innen mindenki elmegy*, hogy csak néhányat említsek.

A most kiállításra került képei, az új, klasszicista irányzat jegyeit hordozzák magukon. Lényege a festészet visszatérése a festői hangulathoz. Erőtéljes, markáns, határozott, kételyek nélküli, nagy hatású képeket láthatunk itt körben a falakon. Fejek, amelyek élnek. De leginkább arcok. Az arc, mint önazonossági jegy. Csak akinek arca van, az azonos önmagával. Felkavarónak találom a hatalmas szemű, kutató arcot a szinte lángoló fehérségű, boltozatos homlokkal. Ennek az arcnak a szeme elől nincs menekvés. Áthatol rajtunk, lényünk legeldugottabb rejtekeiben kutatva. – Tudom, kik vagytok – mondja a száj sarkában megbúvó leheletnyi mosoly. Mellette fehér-feketében ott a megrengő női arc, mely tiszta, hűvös, érinthetetlen, önnön tisztasága bástyája mögött. Ha van a finom szépségnek hangja, akkor máris ránk szól egy fiatal női fej, szépsége

teljes pompájában. Az arc kidolgozott. Fénylő homlok a sötét hajkorona alatt. S kifejező szemek, befelé nyíló lélekablakok. Rendkívüli élményt nyújt a fekete háttérből, az ismeretlenségből, a jeltelenségből kiragyogó két női profil. Aranylós meztelenségük jelentheti a lélek abszolút tisztaságát, s ezzel párhuzamban sebezhetőségüket a világ felől, amelybe épp beleragyogtak. A szépség romlatlanságát, örökérvényűségét hordozza arcán a vízben lebegő Ophélie-fej, miközben a folyó, mint a múlt idő, véget nem érően folyik tova alatta. A legmarkánsabb, legmeghökkenőbb s a legtöbb tépelődésre okot adó kép a felső testével előrebukó, már-már a képből kizuhanó üvöltő-ordító ifjú. Szinte halljuk a hatalmasra nyílt száj fekete üregéből előtörő sikolyt. Mintha maga a föld üvöltene. Vagy a keresztre feszített értelem.

Balerina mozdul a fekete háttérből kibontakozva. Testében ott feszül a bekövetkező tánc ébredő ritmusa. Felfelé néző arca és szeme, mintha az ég repedő fekete kárpitjára szegeződne, ahonnan fény és zene hull le rá, egyre erősödve, míg csak fel nem csapnak a *Carmina Burana* **Orff** legszebb zenéjének vérpezsdítő dallamai, hogy magával ragadják szédítő fürgetegként.

Nagy előre lépéstről tanúskodnak Cselényi Árpád pályáján ezek a képek. Sugárzó tisztaság, magabiztos, határozott tudás. Tudása az értéknek, a szépnek. Tudása a megszólításnak, a meghökkenésnek, a gondolkodásra való felszólításnak. Ezek mind-mind ott feszülnek ezekben a képekben, nyitányaként egyre felfelé ívelő pályája további gazdagodásának.

A művészet a megismeréshez vezető út. Maga a művészet viszont teljes valójában megismerhetetlen. Soha nem fogunk eleget tudni róla, akármennyit is tanulunk, mindig maradnak fehér foltok, amelyek természetesen új felfedezésekre, szellemi, lelki, esztétikai utazásokra ösztökélik az embert.

A művészi alkotásokban a legtöbben azt látjuk, ami bennünk él, s amit látni szeretnénk. Ez a fajta hozzáállás sokszor gátlóan hat a mű valódi, önmagáért beszélő megismerésében. Ezért ellazulva, magunkat teljes bizalommal átadva a ránk váró élménynek közeledünk felé, engedve, hogy megszólítson bennünket, s beszéljen hozzánk.

Az itt látható tárlat címe, idézve **József Attilát**: *Nem én kiáltok*. S idézve egy kristálytiszta, feszes, meg nem alkuvó világot is, majd egy századdal később, amikor az érzékeny, fogékony művészellet megérinti a világunkban újra jelenlévő József Attila-i fájdalmat.

Úgy érzem, ez a kiállítás a hazatalálást, a mindig is keresett utat jelenti a művész számára.

Cselényi Árpád az intellektuális gömöriség vagy más-ként: a gömöri szellemiség jeles képviselője. Méltán lehetünk rá büszkék. Itthon, szülővárosában, de szerte, egész Gömörországban is.

Kovács Magda

Cselényi Árpád: Arcok

A Besztercebányai Önkormányzati Kerület
és a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum

ÜDVÖZLET

RIMASZOMBATBÓL *Április 1902*

tisztelettel meghívják Önt kiállításuk megnyitójára

Boldog békeidők

- Rimaszombat a kiegyezés korában

2010. május 4-én 15.00 órakor

Vladimír Maňka, a BÖK elnökének védnöksége alatt és a Városnapok alkalmából

A kiállítás kurátora: Dr. Ádám Éva

A tárlat megtekinthető 2010. július 31-ig a Gömör-Kishonti Múzeum kiállítótermében

